SECCIÓ CATALANA

Premi *Hèracles* 2010-2011

Segon premi

Autor: Víctor Joaquín JURADO RIBA

Títol del treball: El Bàrcida Anníbal

Tutora: Conxita Collellmir Vives

Centre: INS Rafael Casanova (Sant Boi del Llobregat - Barcelona)

EL BÀRCIDA

ANNÍBAL

ÍNDEX

ÍNDEX 1

INTRODUCCIÓ 3

1. CONTEXT HISTÒRIC

1.1 La fundació de Cartago. 6

1.3 La primera Guerra Púnica. 7

1.4 La guerra dels mercenaris. 15

2. VIDA I CAMPANYES DEL BÀRCIDA ANNÍBAL.

2.1 La joventut d'un general. 17

2.2 Els primers anys de comandància. 20

2.3 Cap a la guerra mundial de l'Antiguitat. 21

2.4 Objectiu, Roma. 24

2.5 Els Alps. 27

2.6 La reacció romana: Ticí. 30

2.7 La batalla sobre el riu Trèbia. 31

2.8 La tercera derrota romana: El llac Trasimè. 33

2.9 Un dictador, governant d'una república. 35

2.10 Cannes, la mare de totes les batalles. 37

2.11 Les conseqüències de Cannes. 43

2.12 Aliances amb Macedònia i Siracusa, i guerra a Sicília. 45

2.13 Guerra a Sardenya i a Hispània. 48

2.14 La lluita d'Anníbal al sud d'Itàlia. 49

2.15 Retorn a una pàtria llunyana. 51

2.16 Zama, la darrera gran batalla d'Anníbal. 52

2.17 ROMA VINCIT. 54

2.18 Política a la capital púnica i fugida cap a orient. 56

2.19 L'última victòria d'Anníbal. 60

3. REPERCUSSIONS DE LA CAMPANYA ITALIANA D'ANNÍBAL DINS LA SOCIETAT ROMANA.

3.1 Fragmentació de la societat romana. 62

3.2 Conflictes socials de la part final de la República. 65

3.3 De la República a l'Imperi: Octavi August. 68

4. L'IMPACTE DE LA FIGURA D'ANNÍBAL DINS LA HISTÒRIA DE L'ART.

4.1 Edat Antiga. 70

4.1.1 Numismàtica.

4.2 Edat Mitjana. 73

4.3 Renaixement. 74

4.3.1La batalla de Ticí.

4.3.2 Tapis de la història d'Escipió: La batalla de Zama.

4.3.3 Anníbal a Itàlia.

4.4 Barroc. 81

4.4.1 Anníbal triomfant.

4.5 Neoclassicisme. 83

4.5.1 Anníbal vencedor contempla Itàlia per primera vegada des dels Alps.

4.5.2 Anníbal jura odi etern.

4.6 Romanticisme. 88

4.6.1 L'últim dia de Sagunt.

4.6.2 Tempesta de neu: Anníbal i el seu exèrcit traspassen els Alps.

4.7 Actualitat. 93

CONCLUSIÓ. 94

ANNEX. 95

BIBLIOGRAFIA. 98

INTRODUCCIÓ

Anníbal Barca fou un dels genis militars de l'Antiguitat, un estrateg de dimensions enormes, només comparable a Juli Cèsar o a Alexandre III de Macedònia. D'aquesta manera volia fer un treball profund, en el qual quedessin reflectits els èxits i la joia després de Cannes, i la malenconia i la solitud en els instants previs a la seva mort.

Així fou com es decidí el tema, però aquest seguia essent massa ampli. Així, doncs, és en aquest moment quan vaig decidir quins temes serien els més indicats per tal d'incloure'ls en el treball. Finalment es decidí que el millor seria fer un context històric i la biografia. Els apartats anteriors estaven molt clars, però encara quedaven d'altres com, l'evolució social de Roma a partir de la guerra amb Anníbal i les repercussions del Bàrcida dins la història de l'art. Aquest apartat, però, es va decidir fer-lo un cop el treball ja estava força avançat.

Ara faltava la recerca d'informació i vaig recórrer a les fonts escrites, és a dir, als llibres. Dins les fonts que es poden trobar, la gran majoria són novel·les, les quals tenen un enfocament subjectiu i una mica fantasiós, ja que vaig llegir una petita novel·la de Ross Leckie que tenia trets de novel·la fantàstica.

A continuació calia trobar llibres que expliquessin les campanyes i la vida d'Anníbal des de la objectivitat. Aquesta recerca finalitzà amb tres llibres bàsics per al meu treball: *Aníbal*, de Karl Christ; *Aníbal. Estratega y estadista*, i el *Libro III. Desde la reunión de Itàlia hasta la sumisión de Cartago y Grecia* de la història de Roma de Theodor Mommsen.

Aquest tres llibres tenien els requisits que demanava i, per tant, foren els que vaig llegir completament. Però encara hi havia una mancança en les meves fonts. Volia veure quina perspectiva tenien els autors clàssics sobre la figura d'Anníbal i, vaig llegir traduccions de Polibi i Tit Livi de la Fundació Bernat Metge i d'Apià d'Alianza Editorial. Després de la lectura vaig arribar a la conclusió que hi havia una clara diferència en la narració dels esdeveniments segons la procedència de l'autor. Aquest fet queda present en algunes parts del treball, on es presenten cites sobre un mateix fet, i s'analitzen els diferents punts de vista segons l'autor sigui grec o romà.

A partir d'aquest moment, la tasca era senzilla i, no obstant això, laboriosa. Calia llegir diversos llibres sobre el tema, contrastar les informacions proporcionades, plasmar les dades en aquest treball, i buscar alguna cita que s'avingués bé amb el tema exposat.

Aquesta tasca la vaig dur a terme durant l'estiu fins a principis d'octubre. En aquest temps, el context històric i la biografia estaven finalitzats. Cal dir que la secció de l'impacte d'Anníbal a la història de l'art i la de l'evolució social romana, no estaven massa clars i, així doncs, aquests foren els últims apartats que vaig dur a terme, ja ben entrat el segon de batxillerat.

D'aquesta manera és com es va realitzar el meu treball. Ara passem a la part més tècnica de la feina, ja que comentaré, punt per punt, els diversos apartats inclosos després.

El treball incorpora cinc grans punts: El context històric, la biografia d'Anníbal, l'evolució social de Roma, l'impacte d'Anníbal dins la història de l'art i, els resultats d'una petita enquesta. A continuació es defineixen els continguts de cada apartat:

CONTEXT HISTÒRIC.

En aquest apartat s'expliquen tots els factors previs importants a l'aparició d'Anníbal, els quals tenen una relació directa amb la seva ciutat natal, Cartago. Així, doncs, s'expliquen esdeveniments importants com: la fundació de Cartago, tant la mitològica com la real per les restes trobades; la primera Guerra Púnica, i la Guerra dels Mercenaris.

VIDA I CAMPANYES DEL BÀRCIDA ANNÍBAL.

Aquí s'exposen totes les accions que Anníbal dugué a terme des del seu naixement a Cartago fins a la seva mort a la costa de Libisa. S'intenta narrar de forma objectiva i es fa un aprofundiment en els aspectes que crec més desconeguts, però que per aquest motiu no deixen d'ésser interessants exemples dels quals són, la seva infantesa, les seves campanyes al sud d'Itàlia després de Cannes o les diferents estades en la seva fugida quan ja era un ancià.

REPERCUSSIONS DE LA CAMPANYA ITALIANA D'ANNÍBAL DINS LA SOCIETAT ROMANA.

En aquest apartat s'exposen els canvis que va patir la societat romana a partir de la victòria sobre Anníbal Barca. Com les campanyes italianes del Bàrcida varen aconseguir estratificar la població encara més del que ja hi estava, la qual cosa fou un detonant que va empènyer Roma cap a un període d'insurreccions de les classes inferiors i de guerres civils. També s'explica com Octavi August va aconseguir arribar a instaurar un imperi sota el seu comandament de forma cautelosa i sense pressa, deixant en evidència el Senat.

L'IMPACTE DE LA FIGURA D'ANNÍBAL DINS LA HISTÒRIA DE L'ART.

Les gestes d'Anníbal constituïren un tema tractat no solament per historiadors, sinó també per artistes. Volia plasmar en aquest treball la manera com al llarg de la història de l'art s'ha representat Anníbal. Per tal d'aconseguir-ho he realitzat un recorregut per diferents èpoques i moviments, analitzant algunes de les obres més representatives d'aquest personatge històric. He de dir que la meva intenció era fer comentaris d'obres hispàniques, però el seu nombre reduït m'ha dut a fer-ho a nivell mundial.

ENQUESTA.

Aquest és un petit annex on s'exposaran els resultats d'una enquesta. Els resultats han estat sorprenents, sobretot, entre els enquestats més joves.

El treball està destinat a aprofundir dins la figura del púnic Anníbal Barca i, com la seva personalitat i les seves accions varen influir en la societat de Roma i en la història de l'art. A més a més, també m'ha interessat saber si la gent no especialitzada tenia algun coneixement sobre el nostre protagonista Bàrcida.

Per finalitzar, només em falta convidar-los a gaudir de la lectura del treball realitzat. Desitjo de tot cor que sigui del seu gust, que la lectura resulti amena i fluïda, i que reflecteixi la meva il·lusió i la meva voluntat en la realització d'aquest treball.

1. CONTEXT HISTÒRIC.

1.1 La fundació de Cartago.

Aquí es presenten els antecedents més importants previs a l'aparició d'Anníbal, com a primer trobem la fundació de Cartago, la ciutat que arribà a ser la major potència del Mediterrani occidental, gràcies, en gran part, a la gran capacitat comercial i d'influència dins la seva zona d'actuació econòmica.

Però analitzem més a fons aquesta fundació. Tothom coincideix a dir que la fundació de Cartago es dugué a terme per part dels fenicis procedents de la ciutat de Tir, la qual havia estat sotmesa per l'Imperi asiri, a més, també influeix, la seva expansió econòmica al llarg de tot el Mediterrani. La llegenda diu que la princesa fenícia Dido va fundar la ciutat de Cartago l'any 814 aC. Posteriorment, Dido contrau matrimoni amb Enees, la descendència del qual fundaria Roma, i quan és abandonada per aquest, **profereix una maledicció contra Enees i tota la seva estirp, mentre es llança a les flames** d'una foguera, la maledicció diu així:

"Tal és el préstec i l'últim desig que amb la sang us envio.
Tiris, vosaltres volteu al seu fill i tot el llinatge
de rancors, i un regal, aquest, oferiu-me a les cendres:
que no siguin mai més aliats ni amics els dos pobles."[1]

Fora de la llegenda, la teoria més estesa afirma en la substitució de Tir per Cartago com a capital púnica, però té diverses llacunes en la seva argumentació, perquè es pensa que Tir seguia tenint prou poder econòmic i, a més a més, havia fundat no feia gaire temps posicions comercials tant a Útica, Lixus o Gadir. D'aquesta manera no haurien tingut cap necessitat de fundar una nova ciutat.

Trobem diverses teories sobre la datació de la fundació de Cartago, les quals tenen diversos punts de referència com per exemple la guerra de Troia. Aquesta teoria es troba per primera vegada a l'obra d'un historiador grec de la primera meitat del segle IV a.C. Filist de Siracusa. També trobem una segona datació atribuïda a Timeu, autor grec de

[1] VIRGILI. *Eneida* IV. Traducció de Miquel Dolç. Barcelona: Editorial Alpha, 1958.

principis del segle III aC, el qual presenta la fundació de Cartago 38 anys abans de la celebració dels primers Jocs olímpics antics.

El mateix autor presenta també la data de la fundació de Roma en aquest mateix any, la qual cosa és sospitosa, i dóna lloc al fet que aquesta afirmació tingui poca credibilitat.

Per últim, la datació que sembla *a priori* més acceptada deixa de banda la literatura i es basa en una inscripció en la qual el dedicant, *Baalus* , dóna a conèixer una genealogia d'un total de 16 generacions. Aquesta inscripció està datada en la primera meitat del segle IV aC, si hipotèticament comptem uns trenta anys per generació, això ens diu que l'avantpassat més antic va viure al voltant del 830 aC. la qual cosa, coincideix amb la teòrica data de fundació de la ciutat. Profunditzar i concretar més és molt difícil doncs la informació que arriba fins als nostres dies no deixa cap data massa clara.

Posteriorment trobem la primera Guerra Púnica, la qual s'explicarà a continuació.

1.2 La primera Guerra Púnica.

la primera Guerra Púnica és de vital importància per a entendre el comportament de la família Bàrcida durant el període d'entreguerres i també al llarg de la segona Guerra Púnica. Aquesta confrontació es desenvolupa entre els anys 264 aC- 241aC i té lloc a l'illa de Sicília i als mars del seu voltant.

La primera Guerra Púnica començà a desenvolupar-se quan, Cartago intervé a Sicília en una guerra aliena. Però va succeir quelcom més, per tal que dues superpotències aliades s'enfrontessin entre elles. L'explicació és la següent: molt abans d'aquesta intervenció, a Sicília, ja hi havia conflictes, l'arrel dels quals la trobem quan entre el 315aC i el 312aC, Agàtocles, el tirà de la parla grega de Siracusa s'apropià de la ciutat mitjançant un exèrcit quasi exclusivament de mercenaris. Entre ells trobem soldats procedents de la Campània els quals s'autodenominen mamertins (seguidors de Mamers, déu de la guerra, també anomenat Mart), els quals sense trobar ningú que els contractés com a combatents, entren com a amics a Messana, l'actual Messina. Aquests maten a traïció als homes. A més prenen les dones i, tenint com a guarnició Messana assolaren els territoris veïns. Finalment després de la negativa dels mamertins a Pirrus per combatre Cartago, aquests perderen poder a l'illa per l'aparició de Hieró de Siracusa, el qual va tenir grans qualitats tant com a soldat com en qualitat de polític. Dugué a terme diverses expedicions militars contra Messana, i els mamertins foren derrotats en repetides ocasions. Veient la seva situació desastrosa enviaren emissaris a Cartago i a Roma,

Cartago, com que tenia presència a Sicília, va trametre una petita guarnició militar a Messana, la qual posteriorment fou expulsada pels propis mamertins. Roma, es resistia a embarcar un exèrcit fora de territori itàlic, però finalment, després de veure el poder creixent de Cartago a Sicília, ho va fer a càrrec d'Api Claudi el qual traslladà el seu exèrcit a l'estret de Messina, on Cartago ja tenia preparat un bloqueig. Intentaren traspassar-lo però no ho aconseguiren. Els púnics, per intentar evitar un conflicte armat retornaren el presoners i els vaixells capturats en el primer intent, però quan la claror desaparegué els romans aconseguiren passar amb el gruix del seu exèrcit. En traspassar arriben a Messana i s'alien amb aquesta ciutat, la qual cosa fa que els cartaginesos s'aliïn amb Hieró de Siracusa. D'aquesta manera ja tenim els dos bàndols del primer conflicte entre Roma i Cartago.

Inicialment, Hieró va traslladar el seu exèrcit prop d'una força cartaginesa i posaren setge a la ciutat de Messana, però Api Claudi atacà el campament i aconseguí una victòria.

Posteriorment també aconseguí posar en fuga els cartaginesos en una altre escaramussa. Aconseguí diverses victòries en combats de poca consideració. Per aquest motiu, fou retornat a Roma i rellevat per Marc Valeri Màxim i Mani Otacili Cras, els quals arribaren amb un exèrcit de quaranta mil soldats. Amb aquest exèrcit tan nombrós moltes ciutats es passaren al bàndol romà i, a més, Hieró en veure una força tant implacable davant les muralles de la seva ciutat, va demanar la pau i es convertí en aliat de Roma.

La seva major ajuda a l'exèrcit romà fou la de proveïment d'aliments ja que els cartaginesos, mitjançant la seva poderosa flota, havien bloquejat totes les seves vies de subministrament i deixaren l'exèrcit romà sense recursos. Veient els cartaginesos que la seva situació era cada cop pitjor, ara, amb Hieró també en contra, varen reclutar gals, lígurs i també ibers. Organitzaren la ciutat d'Agrigent per tal que fos la base de les seves operacions amb abundants recursos i guarnició. En aquest moment, els cònsols romans destinats a Sicília eren Luci Postumi i Quint Mamili, Aquests emprengueren les accions militars amb més audàcia i passaren al setge de la ciutat cartaginesa d'Agrigent, la qual estava defensada per Anníbal, fill de Gisgó, el qual, segons Polibi, aconseguí reunir dins les muralles de la ciutat al voltant de cinquanta mil efectius. Els romans arribaren a les portes i posaren setge a la ciutat. Però estant els camps en època de collita, els llatins

recol·lectaren tot el que pogueren. En aquesta distracció, Anníbal capitanejà un atac cap a les seves posicions, i, mentre els uns recol·lectaven desarmats, els altres els atacaren i els feren fugir. Després atacaren el campament, però una petita reserva els va causar baixes molt importants i els feren retornar a les seves posicions dins les muralles. En aquesta escomesa, totes dues potències perderen una gran quantitat d'homes. El setge durà cinc mesos i els consulars s'alimentaven a partir dels recursos provinents d'Heraclea Minoa i als assetjats els recursos se'ls acabaven. Cartago envià sota el comandament d'Hannó un exèrcit d'alliberament, el qual bloquejà la ruta entre Heraclea i els assetjadors. Aquesta situació durà dos mesos temps en el qual els llatins subsistien gràcies a l'ajuda de Hieró. Finalment Hannó en veure la precària situació de la guarnició de la ciutat,presentà batalla, i fou durament derrotat.

Aquella mateixa nit, Anníbal, aprofitant el cansament i la joia que regnava al campament romà, va cobrir les trinxeres amb sorra i passà les línies defensives llatines sigil·losament. A la jornada següent, els romans prengueren Agrigent sense trobar resistència.

A continuació, Roma encarregà la construcció d'una flota i després d'algunes derrotes inicials, adoptaren el *corvus* "corb" un tipus de passarel·la amb una mena de garfi a l'extrem, sobre la qual passaven a l'abordatge la infanteria romana. D'aquesta manera aprofitaven la superioritat de la infanteria romana també al mar. Aquest invent fou creat per Duïli. A més, els romans es veieren afavorits per la sort en quedar ancorada una nau quinquirema cartaginesa i, encara que els romans ja coneixien la seva construcció, varen emportar-se-la i adoptaren el sistema de construcció de la polis africana el qual es basava en la numeració de les peces i en la construcció, pràcticament en sèrie.

Els romans, confiats en aquests nous descobriments, provocaren els púnics a atacar, aquests, segurs de la seva superioritat, varen atacar i Anníbal, el defensor d'Agrigent, fou derrotat i perdé unes cinquanta naus. Després de combats de poca consideració, trobem la batalla naval d'Ècnomus la qual fou la primera de certa importància entre les dues potències. Els llatins es dirigien cap a Àfrica amb la intenció d'atacar la pròpia Cartago o bé de dominar la mar sotmetent la flota púnica.

La disposició dels dos contingents era, per part dels romans un triangle amb tots els "corbs", és a dir amb la popa, mirant a l'exterior i una línia de naus cobrint la rereguarda.

Pel que als púnics consta, que es disposaren en una llarga línia, per tal d'envoltar la formació enemiga petita però densa. Cal dir que la posició de cara a la batalla era molt diferent entre romans i cartaginesos. Així explica Polibi la forma com els comandants púnics animaren als seus homes abans del combat:

> *"Els generals cartaginesos arengaren breument llurs soldats i els feren veure que si vencien en aquella batalla naval, lluitarien per la possessió de Sicília, però si eren vençuts, haurien de combatre per la pròpia pàtria i llurs parents; i així els ordenaren embarcar-se."*[2]

Els llatins varen escollir els millors soldats d'infanteria d'entre totes les legions i els dividiren en quatre grups, els quals anirien en cadascuna de les quatre divisions.

Pel que fa als púnics es dividien, el centre era ocupat per Amílcar, el flanc esquerre, per un general desconegut i l'ala dreta per Hannó.

Inicialment els púnics intentaren trencar la formació romana la qual estava molt tancada. Per fer-ho, Amílcar fingí una retirada. Aleshores els consulars els seguiren i separaren la seva formació. Quan estaven prou allunyats, els cartaginesos, donaren la volta i presentaren batalla.

El flanc d'Hannó va envoltar els *triarii* romans i tingué lloc una duríssima lluita. Per últim, l'ala esquerra havia canviat la seva orientació per fer front al tercer esquadró i xocaren en un combat frenètic. En aquesta situació, trobem tres fronts de batalla clarament diferenciats i separats entre ells. El primer front a decidir-se fou el que enfrontà les naus Amílcar amb primers cossos de la flota romana; els llatins es desferen després d'aconseguir col·locar els corbs sobre els púnics i passar a l'abordatge. Els *triarii* sofriren molt amb la dura escomesa d'Hannó, però arribaren els vencedors del primer front i desferen aquest segon enfrontament.

[2] Polibi. I. 27.

Finalment l'ala esquerre del púnics havia arraconat els romans contra les costes de Sicília, però els púnics es veieren obligats a fugir quan tota la resta de la flota romana es dirigia cap a ells. Aquesta victòria naval fou de força importància i animà els llatins a dur la guerra a Cartago.

Luci Manli i Marc Atili Règul, després de disputar la batalla d'Ècnomos, desembarcaren al Cap de Bon prop de la ciutat d'Aspis, l'ocuparen, i enviaren les seves tropes a realitzar missions de saqueig en aquella regió fèrtil. Enviaren missatgers a Roma amb els informes.

La ciutat dels set turons ordenà que un dels cònsols tornés i l'altre romangués a Àfrica. Luci Manili tornà i Règul es quedà prop de Cartago. Cartago va fer tornar els seus generals i homes de Sicília per defensar la ciutat. Els romans assetjaren Adis i els cartaginesos, volent socórrer ràpidament la ciutat, enviaren un exèrcit que acampà sobre un turó rodejat de boscos. Els llatins, veient que la seva millor arma havia quedat inutilitzada per la seva posició, varen atacar de nit per ambdós flancs i aconseguiren una victòria. Règul pensà que els cartaginesos voldrien sol·licitar la pau i envià missatgers a Cartago amb les condicions que demanava. Aquests els reberen bé però es negaren a acceptar aquell molt desfavorable tractat de pau. Posteriorment, Règul pren Tunis.

Després d'aquest fet, els cartaginesos contractaren Xantip, un general grec, instruït en el militarisme espartà. Aquest canvià radicalment la forma de combatre i deixà descol·locats els romans. Va acampar en una plana i va ensinistrar els soldats en noves tàctiques de guerra.

Els seus homes, en veure aquestes accions, es motivaren i tingueren unes ganes molt fortes de combatre. La batalla que va tenir lloc després d'aquests fets es decantà a favor dels cartaginesos, encara que els romans aconseguiren trencar-los el flanc dret. Les noves tàctiques de Xantip foren vitals, especialment, la decisiva càrrega d'elefants. De l'exèrcit de Règul, només aconseguiren escapar-ne uns dos mil, els quals havien trencat el flanc dret dels púnics.

Xantip va tornar a Cartago per a rebre la seva paga, encara que era conscient de la gelosia que despertava a l'elit púnica. Va haver de fugir de la ciutat per no perdre la seva vida. D'aquesta manera els cartaginesos van perdre el general que millors resultats havia aconseguit, sembla que va servir, més endavant, a les ordres de Ptolemeu.

Pel que fa a Règul, segons una tradició, va ser enviat a Roma per negociar el rescat dels presoners, però Règul els aconsellà que els romans no l'acceptessin i que continuessin la guerra. Règul tornà a Cartago, mantenint la seva promesa, encara que sabia que li costaria la vida. Allà els cartaginesos l'executen: segons la tradició, li tallen les parpelles i mor esclafat per un elefant enfurismat. En aquest punt, trobem un clar avantatge per als romans, tot i la victòria dels púnics. Cal recordar que aquesta victòria, s'aconseguí a Àfrica i la guerra es disputava pel control de Sicília. Això vol dir, que aquesta victòria no canvià molt el transcurs de la guerra.

Per últim trobem com a accions més destacades les batalles de Panormos, l'actual Palerm, Drèpana i la de les Illes Ègates, així com la campanya d'Amílcar. La batalla de Panormus, queda precedida per l'anterior presa de la ciutat per part dels romans. Asdrúbal, confiat, fa avançar el seu exèrcit, ja que amb anterioritat s'assabentà que les forces romanes havien quedat reduïdes a la meitat. Un dels cònsols havia tornat a Itàlia. Asdrúbal atacà els romans, però ells havien preparat una sèrie de fossats davant de les muralles, i havien dotat les muralles de projectils, per últim havia manat els fustigadors, fer escaramusses als elefants.

Els cartaginesos, havien de traspassar un riu i ho feren sense grans problemes. Trencaren fàcilment les línies romanes i els *velites* es retiraren a la línia de fossats, els elefants els perseguiren i començaren a ploure projectils damunt seu fins que giraren cua i carregaren sobre les seves pròpies tropes. Aleshores els llatins trobaren una gran oportunitat per atacar tot sortint de la ciutat pel flanc, la qual cosa significà la fugida en desbandada de l'exèrcit púnic. Els romans en capturaren almenys deu mil soldats i en mataren uns vint mil en aquella descontrolada fugida púnica. Aquest, fou l'últim gran enfrontament de masses a la primera Guerra Púnica.

La principal part de la guerra es desenvolupà per mar, amb batalles i esdeveniments de poca consideració, així com amb la introducció d'una flota per part dels romans a setges de ciutats costaneres. Amb tot, cal destacar la batalla de Drèpana, la qual es desenvolupà davant de les costes de l'antiga ciutat de Drèpana.

Claudi no féu cas a les advertències dels déus, ja que va agafar els pollastres dels déus i els van donar de menjar. Aquests es negaren a menjar i ell els tirà al mar, dient que "si no volien menjar, almenys que beguessin".

Els romans sortiren de nit per sobtar els cartaginesos, però aquests els sorprengueren a l'entrada del port la desorganització dels romans fou enorme i no aconseguiren mantenir-se disciplinadament. Quan volgueren formar una línia recta els cartaginesos ja havien perdut algunes naus. Els romans en una línia tancada i sense el *corvus* equipat, a més amb una tripulació amb molt poca experiència, foren derrotats gairebé a la primera escomesa de les naus púniques.

Només uns quants vaixells pogueren escapar-ne ja que estaven entre els esperons púnics i la costa. Fou una de les majors derrotes navals dels romans de la primera guerra Púnica. Els desastres navals romans succeïren un rere l'altre tant per causes climàtiques com per enfrontaments amb els púnics. Per exemple, a Camarina, després d'un enfrontament tota la flota romana fou destruïda per uns tempesta.

Però quan aconseguiren canviar el seu rumb fou a la batalla de les Illes Ègates, Roma havia perdut a poc a poc la seva ambició marítima i centrà la seva atenció a la guerra per terra. Posteriorment es van construir dos-cents quinquirems. Els cartaginesos, per la seva banda, estaven molt pitjor preparats, ja que estaven més preocupats d'enviar provisions a Amílcar que per construir o preparar una flota en condicions.

Els romans, fent veure la seva preparació traspassaren el fort onatge, formaren una línia, la qual va destrossar amb facilitat els vaixells púnics que constaven amb una escassa tripulació mal preparada i carregada de mercaderies per a Amílcar. Aquest general cartaginès pare d'Anníbal, fou un dels generals més destacats de la primera Guerra Púnica. Amílcar tenia un exèrcit molt reduït i estava mancat de recursos. La seva idea principal era la de prendre una població o una fortalesa, és a dir, una forta posició des de la qual pensava organitzar la reconquesta de Sicília.

En aquell moment a Cartago, la política es divideix en dues tendències polítiques enfrontades. Uns són els pacifistes, liderats per Hannó, el quals consideren que la guerra no duu enlloc i que cal signar la pau. D'altra banda, els bel·licosos, liderats per Amílcar, són partidaris de la justícia de la guerra i en la seva continuïtat.

Amílcar aparegué com a cap militar de les forces a Sicília l'any 247 aC. Aconseguí aquest comandament no per la seva habilitat com a comandant, sinó per la seva capacitat política. Cal dir que el fracàs d'Amílcar es degué, en gran part a la diferència de recursos especialment demogràfics i militars de les dues potències.

Inicialment la seva idea era la d'estabilitzar el poder púnic a Sicília, la qual cosa no aconsegueix ja que el seu intent de prendre Drèpana mitjançant un atac amfibi fracassà.

Més endavant realitzà diversos petits atacs a les costes italianes. Amílcar, en el seu intent per assegurar una posició important a Sicília, ocupà el mont d'Heïrcte des d'on dirigí els atacs continuats a Itàlia i des d'on també amenaçà Panormos.

Els romans, reaccionaren i acamparen tot un exèrcit consular molt a prop de la posició púnica, entre la seva situació i Panormus, fent impossible qualsevol atac. Els cartaginesos, s'hi mantingueren sense realitzar cap acció important i retiraren la flota.

Amílcar no aconseguí cap triomf important. Només, foren bons plantejaments tàctics però es veia molt incapacitat per presentar batalla a l'exèrcit que tenia davant seu per la manca de tropes. Amílcar, veient que en aquesta posició no en podia treure res, atacà a Èrix. Féu uns preparatius secrets i optà per un atac amfibi i nocturn. Prengué la posició, però no aconseguí ocupar ni la part més alta de la ciutat ni la part inferior.

D'aquesta manera, quedà rodejat per dos exèrcits romans. En aquesta posició passà el últims moments de la guerra, amb un exèrcit insuficient i en una posició més difícil de defensar que l'anterior d'Heïrcte.

Finalment la guerra finalitza amb la rotunda derrota naval de les illes Ègates, i amb l'enviament d'un emissari des de Cartago a Amílcar dient que tenia via lliure per a negociar la pau.

Aquest tractat de pau ens el narra Polibi de la següent manera:

> *" Que hi hagi amistat entre cartaginesos i romans sobre aquestes condicions, si el poble romà les aprova. Els cartaginesos evacuaran tota la Sicília; no faran la guerra a Hieró ni portaran armes contra els siracusians ni els aliats dels siracusians. Els cartaginesos lliuraran als romans tots els presoners sense rescat. Els cartaginesos pagaran als romans en vint anys dos mil dos-cents talents eubeics d'argent."*[3]

[3] Polibi. I. 62.

Cal dir que els romans, ampliaren les reparacions en mil talents més i reduïren a la meitat els anys de termini per pagar. Pel que fa a Polibi, ens descriu Amílcar com un general molt més capaç del que realment fou a la primera Guerra Púnica.

Veient això sembla normal l'odi que tindrà en un futur Amílcar vers a Roma, ja que els romans havien causat un fracàs militar rere altre. Però tot el que Amílcar fa malament en aquesta guerra, ho fa de positiu per als mercenaris la qual queda immediatament anterior a l'aparició del seu fill el general Anníbal.

1.3 La guerra dels mercenaris.

Després de signar la pau renuncià al comandament de les tropes i aquestes quedaren al càrrec de Gescó. Aquest les envià esglaonadament a Cartago per tal que aquests els donessin la paga i els enviessin als seus pobles abans que arribés el grup següent. Cartago els va mantenir per reunir-los tots plegats. Inicialment dins de la ciutat i després acampats fora, quan els tingueren tots junts els digueren de fer una rebaixa al seu sou i de pagar-los menys del que tantes vegades havien promès els seus comandants a les situacions més difícils. Això fou el que provocà aquesta revolta tan important. Els mercenaris es revoltaren i se'ls uniren la població líbica sotmesa als púnics.

Autàrit, Espendi i Matos, els cabdills mercenaris i líbics, disposaven d'un exèrcit molt nombrós, proper a vuitanta mil homes, però tots d'infanteria. Això donava una gran superioritat tàctica als elefants i a la cavalleria cartaginesa.

Ara farem un repàs a tot el procés de la guerra on intervé Amílcar Barca. Amílcar havia sofert diversos fracassos a Sicília i havia perdut confiança a Cartago. Després de les accions infructuoses d'altres generals li cediren un exèrcit i guanya la batalla de Bagradas on se serví del coneixement del terreny per travessar el riu i atacar les tropes enemigues per la rereguarda. Encara que improvisà l'estratègia, fou descobert quan marxava. El resultat fou una victòria de coneixement i no pas de superioritat numèrica.

Cal destacar l'ús de la cavalleria i la seva mobilitat contra els flancs de la inestable torba enemiga. Fou la gran victòria que necessitava per tal que els seus partidaris a Cartago tinguessin arguments per a defensar-lo vers els seus adversaris polítics.

En el següent combat, els mercenaris decidiren presentar batalla per la presència dels genets númides de Naravas. Però, Naravas els traïcionà i s'uní al bàndol d'Amílcar, el qual amb una gran superioritat en elements mòbils, aconseguí la victòria. A partir d'aquest moment, la guerra pren una grau de crueltat per part de les dues parts, sense precedents fins aleshores i amb continues tortures i assassinats per part d'ambdós contingents. Després d'aquests fets, la desconfiança entre els dos comandants cartaginesos Hannó i Amílcar augmentà fins arribar al punt que les autoritats elegiren un dels dos, el general preferit fou Amílcar.

En la següent acció queda clar que Amílcar i el substitut d'Hannó feren caure en una emboscada a cinquanta mil mercenaris i els aniquilaren sortint dels costats del camí. Fou una gran victòria encara que moralment Amílcar en sortí mal parat ja que havia promès perdonar l'exèrcit enemic i no ho complí. Després d'aquestes accions intentaren prendre Tunis, però les divisions d'Anníbal i Amílcar, estaren molt separades i mal comunicades.

Això esdevingué en la completa destrucció de l'exèrcit d'Anníbal, el substitut d'Hannó, i en la seva crucifixió davant les muralles, just on abans ells havien crucificat a Espendi. Amílcar aconseguí posar-se a cobert en una amplia posició del Bagradas. Aquests fets provocaren que tornés al comandament Hannó, al front de la seva divisió. Finalment, la guerra finalitzà amb una batalla guanyada pels cartaginesos.

Fou una victòria decisiva la qual s'aconseguí per la col·laboració dels dos cabdills, Amílcar i Hannó, i la manca de mercenaris professionals de Mato. Mato, fou capturat i torturat pels púnics com a venjança per les seves accions. El pare d'Anníbal tingué un paper fonamental a la guerra dels mercenaris. Per aquest motiu va desfer la desfavorable visió que es tenia envers ell a Cartago. Aquest canvi d'opinió fou molt propici per a la defensa de les accions d'Amílcar a Hispania, així com també les del seu cunyat i son primogènit.

2. VIDA I CAMPANYES DEL BÀRCIDA ANNÍBAL

2.1 La joventut d'un general.

Anníbal Barca, primogènit d'Amílcar Barca i de mare desconeguda, fou un general i polític cartaginès, de qualitats militars indubtables. Anníbal, que en púnic significa "gràcia de Baal", nasqué l'any 247aC dins d'una família cartaginesa, important i adinerada la qual s'anomenava Bàrcida. En aquell any, es disputava la primera Guerra Púnica, en la qual intervingué el seu pare de forma activa. Cresqué a la seva gran hisenda de Cartago, sota la tutela de Silè de Caleacte i Sòsil d'Esparta. Fou instruït per Silè i Sòsil en les arts de la llengua i filosofia, i pel seu propi pare en la estratègia militar i en la lluita cos a cos. Anníbal tenia tres germanes i dos germans. El seu pare Amílcar, deia que els seus tres fills: Anníbal, Asdrúbal i Magó, eren la "ventrada del lleó".

Durant els seus primers nou anys, Anníbal va viure immers en un món bèl·lic, potenciat pel seu pare, el qual lluità i dirigí la seva ciutat en les dues guerres que es disputaren. Sis anys de guerra contra Roma i tres contra els mercenaris revoltats, varen modelar la mentalitat i les idees d'Anníbal, el qual des de ben jove va veure la humiliació de la seva família i la seva ciutat per culpa dels romans. D'aquesta manera, el petit Anníbal devia odiar Roma. A l'edat de nou anys, acabada la guerra dels mercenaris i amb una Cartago endeutada amb Roma, Amílcar buscà sortida econòmica a la península Ibèrica havent guanyant el seu rival Hannó, que volia potenciar Àfrica. Aquest es disposava a marxar a Hispania i succeeix un dels fets més insegurs i mítics sobre la figura d'Anníbal, tal com Polibi descriu:

> *"En el temps que el seu pare anava a partir cap a Hispania amb el seu exèrcit, ell, que tenia nou anys, mentre Amílcar sacrificava a Zeus, s'estava vora l'altar. Quan, el sacrifici essent favorable, Amílcar hagué fet les libacions als déus i tots els ritus de consuetud, manà als altres que eren entorn l'ara que s'apartessin una mica, i cridant Anníbal li preguntà afectuosament si volia acompanyar-lo en l'expedició. En dir ell que sí de bon grat i encara suplicant-li-ho amb importunitat infantil, l'agafà per la mà dreta, el dugué a l'altar i li manà que jurés damunt les víctimes de no ésser mai amic dels romans."*[4]

[4] Polibi. III. 11

A les línies anteriors trobem el passatge on Polibi descriu el jurament fet per Anníbal d'odi etern a Roma. Sembla que el mateix Anníbal va explicar aquesta narració a Antíoc III.

A més de Polibi també descriviren aquests fets els historiadors clàssics Nepos, Tit Livi, Sili Itàlic, Valeri Màxim, Florus, Apià i Orosi. Tot i la coincidència dels autors, és un fet molt discutit i actualment hi ha més detractors que defensors d'aquesta idea.

La família Bàrcida ho havia perdut tot en la guerra contra els romans, d'aquesta manera, tenien una rancúnia fundada i un odi molt profund contra Roma. Això és, comprensible si s'analitzen les narracions esmentades anteriorment de la primera Guerra Púnica.

Anníbal arribà a Hispania travessant l'estret de Gibraltar o les columnes d'Hèracles. La guerra fou, a partir d'aquests nou anys, el seu *modus vivendi* i només tingué aturador més endavant, mentre fugia dels romans i projectava ciutats pels reis orientals.

Amílcar, el seu pare, va sotmetre les poblacions de la península Ibèrica exitosament, entre d'altres els ibers, els tartessis i els celtes. Els cabdills indígenes eren Isolatios i Indortes, i foren successivament derrotats per la seva manca d'unió. A més de la encunyació de monedes a Gadir, també fundà Acra Leuce, és a dir, Alacant, la qual contribuí a millorar l'economia del territori.

Amílcar despertà la desconfiança dels romans i aquests enviaren delegacions per veure el que feia. Ja que desconfiaven d'un atac. Aquest digué que estaven intentant obtenir riqueses per pagar el seu tribut. Però, finalment, durant el setge d'Hèlice durant els anys 229-228 aC , Amílcar morí en combat per una traïció del rei dels orisis. El successor fou Asdrúbal el Bell, el seu gendre. Aquest, portà a terme una política de terror i de mort al territori traïdor i també, signà tractats d'amistat amb els caps que no s'havien sublevat. A més a més, Asdrúbal va fundar Quart Hadasht o Cartago Nova, actual Cartagena, i la convertí en centre d'operacions Bàrcida a la península Ibèrica. Per últim, dir que Asdrúbal signà el tractat de l'Iber a l'any 226-225 aC, en el qual constava que l'Ebre era la frontera natural dels dos imperis i limitava les accions romanes al sud i cartagineses al nord.

L' historiador grec Polibi ens ho narra d'aquesta manera:

> *"Trameteren legats a Asdrúbal i feren tractats en els quals no es deia res de la resta d'Espanya, però els cartaginesos es comprometien a no passar el riu anomenat Ebre en armes"*[5]

Pel que fa a un historiador romà, Tit Livi ho fa de la següent manera:

> *"Asdrúbal,[...], havia renovat el poble romà el tractat pel qual el riu Iber constituïa la frontera entre els dos imperis i hom preservava la independència dels saguntins, situats al mig entre els dominis de les dues nacions"*[6]

Trobem, que l' historiador grec Polibi no comenta Sagunt enlloc. Contràriament, l'historiador romà esmenta Sagunt dins aquest tractat. A més a més el situa geogràficament vora l'Ebre quan realment es troba a més de cent cinquanta quilòmetres al sud de l'esmentat riu.

Trobem això, com una justificació de la declaració de guerra ja que el tractat, a més, va ser signat *a posteriori* i no incloïa cap clàusula amb Cartago. A més a més, cal dir que Polibi visqué durant els últims anys de la vida d'Anníbal, i que Tit Livi nasqué més de cent vint anys després de la mort del cabdill púnic, fet pel qual ens ofereix més credibilitat l'autor grec.

Encara que l'Ebre és el nom que apareix arreu, hi ha una teoria que afirma que el riu del tractat és el Segura, el qual es troba al sud de Sagunt. Aquesta teoria seria acceptada per la repartició de la península Ibèrica, ja que no hagueren cedit tant terreny als cartaginesos en un tractat proposat per ells, si aquesta nova teoria fos certa, els romans haurien declarat la guerra d'una forma "legal".

A partir d'aquest moment, Anníbal ja tingué al seu càrrec almenys una porció de l'exèrcit.

[5] Polibi. III. 15
[6] Tit Livi. XXI. 1

2.2 Els primers anys de comandància

Entre els anys 224-223 aC, Anníbal es trobava a Cartago. Aleshores el seu cunyat Asdrúbal el reclamà a terres hispàniques i el destinà com a comandant de cavalleria a l'edat de vint-i-tres anys. La informació que ens arriba d'aquest moment ens narra la seva vida a *grosso modo* fins que l'any 221aC Asdrúbal el Bell és assassinat per un servent indígena motivat per causes personals. Després de la inesperada mort del seu cunyat s'alçà amb el comandament de les tropes per aclamació, ja que ell havia guanyat gran fama durant el seu període de comandament de cavalleria.

La seva primera motivació, fou la de assegurar la posició ibèrica com a motor econòmic i militar de Cartago cal dir que dins de la Península Ibèrica, es va instaurar una mena de monarquia particular Bàrcida sempre sotmesa al govern de Cartago.

Cartago va acceptar Anníbal com a comandant als territoris peninsulars i el prosseguí amb les seves conquestes. Va prendre la ciutat d'Àltia, al territori dels olcades i s'obtingué un bon botí, el qual reforçà el vincle entre Anníbal i els seus mercenaris. Pel que fa a la llengua, Anníbal xampurrejava de forma entenedora tantes llengües com nacionalitats de soldats hi havia al seu exèrcit, mercenaris procedents de Numídia, d'Iberia, de les illes Balears o de la Gàl·lia. A més d'aquests idiomes també dominava el grec, el púnic i fins i tot el llatí.

L'any següent, les seves operacions s'estengueren més i més i arribaren a afectar el vacceus, els quals habitaven el curs mitjà del riu Duero. Ocupà les poblacions d'Helmàntica i Arbúcale. A més a més, aconseguí un gran botí, però no el convencional botí d'or i riqueses, sinó un botí alimentari en gra i bestiar que li podria permetre un possible expedició a través dels Pirineus. Finalment els ibers que fugiren d'Helmàntica, juntament amb els olcades, també derrotats, i amb aliats carpetans, decidiren atacar Anníbal quan aquest traspassés el Tajo. Anníbal, feu passar els seus homes per la nit per enfrontar-se des de l'altra riba. Els ibers traspassaren el riu en petits grups per atacar els púnics i Anníbal ordenà fer una càrrega a la seva cavalleria. Amb aquesta càrrega, els ibers que amb prou feines es mantenien dempeus dins el riu, varen ser arrossegats pel corrent. Finalment la infanteria acabà amb la resta dels homes ibers.

Anníbal tornà a Cartago Nova i preparà el seu exèrcit entrenant-lo per a la guerra que Amílcar havia dissenyat però que el seu primogènit mascle duria a terme.

Pel que fa a l'expansió Bàrcida, les seves conquestes es van situar una mica més al sud del Segura i a la façana occidental de la península Ibèrica vorejant el Segura; els Barca no els interessava dominar un territori massa ampli, ja que era molt difícil de controlar. Per aquest motiu, hi ha una petita part dels historiadors clàssics, que pensen que fou el Segura i no l'Ebre el riu que no els estava permès de traspassar, encara que sembla que totes les fonts fan referència a l'Ebre o Iberus.

Anníbal, seguint l'exemple del seu cunyat, va contraure matrimoni amb una princesa indígena anomenada Hímilce, natural de Càstulo. Aquest fet va enfortir les relacions entre els ibers i els Bàrcida. El que segueix essent una incògnita és si va tenir descendència o no.

En aquest moment Anníbal planejava en secret el seu pla. Va obtenir informes de la naturalesa i les idees de les tribus amb les quals els seus soldats s'havien de creuar en el seu camí cap a Roma. Anníbal havia obtingut grans quantitats de queviures en gra i bestiar, però podem assegurar que no seria suficient pel llarg camí que havien de realitzar fins a trepitjar terra itàlica. D'altra banda els seus espies comprovaven la disposició dels cabdills locals per tal d'entregar als púnics homes o vitualles per a reforçar i alimentar el seu exèrcit, i així poder suplir les baixes sofertes.

2.3 Cap a la guerra mundial de l'Antiguitat.

Anníbal signà tractats i aliances amb els pobles al nord del Guadalquivir i el Segura, a més, diversos pobles, com els carpetans, els olcades, els oretans, els contestans, els edetans o els turboletes, es passaren al bàndol cartaginès el qual demostrava una gran superioritat. L'any 220aC Sagunt va provocar hostilitats amb els turboletes, aliats dels cartaginesos. Aquests tement un atac, varen apel·lar l'ajuda de l'altra gran potència propera, Roma. La ciutat del Laci va enviar missatgers a Cartago Nova i prohibí atacar Sagunt, la aliada i protegida de Roma, així com també traspassar l'Ebre. Anníbal es negà a admetre aquelles inacceptables pretensions. Roma envià delegacions també a Cartago, i aquests deixaren llibertat Anníbal per tal de prendre les seves pròpies decisions en nom de la polis púnica.

Cal dir que Roma s'aliava sempre amb poblacions febles per poder declarar la guerra si li convenia en el cas que es produís un atac. Poblacions representatives d'aquest fet són la petita illa d'Issa a Ilíria, Massàlia o la pròpia Sagunt, entre d'altres.

És a dir, Roma duia a terme un joc d'aliances per tenir al seu abast una "justificada" declaració de guerra.

Anníbal es trobà en la situació que, si no atacava els agressors dels seus aliats turboletes, perdria el respecte i la posició entre els pobles ibers, que amb tants esforços s'havia guanyat. Contràriament, si atacava, Sagunt seria una nova Messina, la qual cosa provocaria una segona guerra Romano-Cartaginesa. Però hem de dir que tota la família Bàrcida i en especial Anníbal, somiava dur a terme el pla que ideà el seu pare, el pla que duria la guerra i la destrucció a Roma.

D'aquesta manera, Anníbal posà setge a Sagunt la primavera de l'any 219 aC, fet que provocà les hostilitats amb Roma. Anníbal intentà ocupar Sagunt per un assalt directe i, tot i la superioritat numèrica, no pogué apropiar-se de la fortificació en un primer assalt, per la seva situació privilegiada i, sobretot, per la facilitat de defensa. Anníbal optà per posar setge a la població i fer-los morir de fam. Però els saguntins oposaren una resistència heroica als diversos atacs cartaginesos, i els púnics varen haver d'esperar un total de vuit mesos. Finalment, amb els saguntins defallits i famolencs com estaven, els púnics varen prendre la posició per assalt. Sagunt, havia resistit amb moltes dificultats esperant un exèrcit de rescat romà que mai no arribà. Roma estava més preocupada per entaular un nou conflicte contra Cartago que per enviar els reforços que havien promès als seus teòrics aliats.

Pel que fa a Cartago, mentre durava el setge arribà una delegació romana i exigí el cessament de les hostilitats contra Sagunt i l'entrega d'Anníbal a les autoritats i la justícia romana. Els púnics es negaren a acceptar les propostes desmesurades, ja que encara recordaven la malícia romana en arrabassar-los Sardenya d'una manera tant traïdora i poc diplomàtica. A més discutiren sobre la validesa dels tractats ja que els romans afirmaven que els púnics havien atacat Sagunt i que havien de pagar una compensació.

Contràriament, els púnics afirmaven que Sagunt no entrava al tractat de l'Iberus, ja que en el moment de la seva signatura, Sagunt no tenia cap relació amb Roma tret de la comercial. A més, també afirmaven que el tractat de l'Iber havia estat signat per Asdrúbal sense que en sabessin res i que, amb la mort del cunyat d'Amílcar, aquest tractat quedava invalidat.

Després de discutir una bona estona sobre la culpabilitat d'una nació o de l'altra, i amb un gran ambient hostil entre la delegació romana i l'Assemblea púnica, els nervis i la tensió va anar *in crescendo* amb uns intercanvis continus d'acusacions. Finalment tingué lloc una escena molt dramàtica i interessant la qual Tit Livi ens descriu així:

> *"Aleshores, el romà, fent un plec a la seva toga, digué: Aquí us portem la guerra i la pau. Preneu la que us plagui. Arran d'aquesta proposició, amb no menys arrogància hom respongué a crits que els donés la que volgués. I quan ell, deixant el plec, digué que li donava la guerra, tots respongueren que l'acceptaven i que la durien a terme amb el mateix coratge que l'acollien"*[7]

En aquest moment trobem ja una declaració de guerra formal de Roma a Cartago. Anníbal, no tingué cap tipus de miraments o pietat amb els saguntins i tots foren assassinats. Fou una mena de demostració de força i una declaració d'intencions. Tot i que els saguntins intentaren destruir totes les seves riqueses, el botí fou quantiós i, intel·ligentment, Anníbal l'envià a Cartago, per tal que els seus defensors tinguessin arguments per defensar la seva expansionista i batalladora política a Hispania.

Anníbal va concedir una llicència d'hivern a la majoria de les seves tropes. Tanmateix ell va desenvolupar un gran nombre de tasques, fent més exhaustives les investigacions i la recollida d'informació en la zona entre l'Ebre i el Po.

Anníbal, no va deixar lloc a la improvisació i va deixar al càrrec de la defensa de les posicions peninsulars Asdrúbal Barca, el seu germà, al comandament de 12000 infants, 2500 genets, 21 elefants i 57 naus. Anníbal, per tal de reforçar els llaços ètnics i culturals entre els integrants del seu exèrcit, va enviar tropes hispàniques a Mauritània, tropes mauritanes a Cartago i tropes númides i líbies a la península Ibèrica. En aquest moment, en aquesta fase final dels preparatius, Anníbal va marxar a Gadir i oferí un sacrifici a Melkart, el déu púnic equivalent a Hèracles.

Va sol·licitar la seva protecció i la seva ajuda per la marxa que havia de realitzar. A més a més cal recordar que, segons el mite, Hèracles va creuar els Alps per anar a buscar les pomes del jardí de les Hespèrides. Per tant no era desgavellat que invoqués la protecció d'aquesta divinitat. A més, també cal dir que sempre portava al seu costat una estatueta

[7] Tit Livi. XXI, 18

d'Hèracles, aquesta reproducció era l'anomenada Heracles Epitrapezios, creada per Lísip per a decorar la taula del general d' Alexandre Magne.

Aquest jurament fou un gest, per damunt de la religiositat de la població de l'època, ja que fou una declaració de l'àmbit internacional que tindria el conflicte. A més a més, Hèracles era una de les divinitats, en aquest cas semidéu, més popular al món antic. A més a més, Hèracles també travessà els Pirineus i els Alps i arribà a Itàlia, cosa que també féu Anníbal. Això va fer que potències gregues com Macedònia o ciutats de la Magna Grècia, s'aliessin amb ell, després de la gran victòria de Cannes.

2.4 Objectiu, Roma.

L'exèrcit d'Anníbal sortí de Cartago Nova el maig de l'any 218 aC amb una infanteria de 90000 efectius, 12000 genets i 37 elefants. Amb aquest nombrosíssim exèrcit va viatjar cap al nord fins a l'Ebre. Va trigar gairebé un mes per arribar a l'Iber amb un recorregut total de 470 kilòmetres.

Travessaren l'Ebre i volgueren controlar les tribus contràries de la zona. Varen ser tres mesos d'intensa lluita amb forta resistència de les tribus locals, especialment de la dels bargusis, aliats de Roma. Pel que fa a altres com els ilergets, els airenosis o els andosins, no oposaren gairebé resistència. Acceptant els cartaginesos com a dominadors. Tanmateix, Anníbal tenia molt present en la seva ment quina era la seva vertadera tasca i va perdre grans quantitats d'homes en assalts directes a fortificacions iberes. Finalment, aconseguiren ocupar els territoris entre l'Ebre i els Pirineus. Anníbal no va perdre temps i deixà en mans d'Hannó un exèrcit d'ocupació per tal que mantingués l'ordre als territoris de l'actual Catalunya. Aquest contingent militar constava de 10000 soldats d'infanteria i 1000 de cavalleria. Amb la rereguarda protegida per l'exèrcit anteriorment esmentat, Anníbal es disposà a traspassar els Pirineus amb un nombre d' aproximadament, 50000 soldats d'infanteria i 9000 de cavalleria i amb un total de 37 elefants.

Cal dir que uns 3000 ibers, es mostraren reticents a abandonar la seva terra, sobretot veient que es dirigien contra Roma, Anníbal, mostrant la seva pietat i magnanimitat, els llicencià i no sofriren cap mena de càstig ni penalització. Tots els historiadors, coincideixen a dir que aquest fet, travessar dues dures serralades per a dur la guerra als territoris de l'enemic fou una de les accions més audaces de tots els temps.

Hem d'imaginar un exèrcit de 50000 efectius, amb cavalleria i fins i tot elefants, travessant els Alps en unes condicions climàtiques extremes davant la tardor i principis de l'hivern. Hem de recordar que aquests mercenaris no lluitaven per la seva pàtria ni per defensar un territori, sinó que s'aventuraven a accions atrevides i de dimensions inimaginables, per l'admiració vers el seu general i perquè el seu comandant els ho demanava.

Anníbal va avançar travessant els Pirineus amb no gaires problemes però sempre tenint present arribar als Alps abans de l'arribada de l'hivern. Va aconseguir pas lliure gràcies als soborns, tot i la desconfiança i la hostilitat que regnava a l'ambient.

Les autoritats de Roma subestimaven els cartaginesos i volien acabar la guerra ràpidament. Pensaven atacar Hispania per derrotar a Anníbal i Cartago amb exèrcits consulars i així acabar ràpidament la guerra.

Anníbal mantingué un ritme de 20 km diaris. A més a més hem de recordar que portaven gairebé una quarantena d'elefants, amb les dificultats logístiques i de moviment que això provocava. Per últim també cal dir que hi havia camins i calçades en alguns territoris, però d'altres havien de passar per territoris de difícil accés.

Arribaren al Roine i tingueren el seu primer problema. Es disposaven a travessar el Roine pel lloc menys fons encara que de gran amplada. Després de comprar totes les embarcacions que tenien a l'abast i de col·locar vaixells més grans per a frenar una mica el corrent, es trobaren que a l'altra riba del riu hi havia apostada la tribu dels volcs, els quals no miraven amb bons ulls la seva arribada i els esperaven a la banda oriental del riu, disposats a atacar-los quan l'haguessin travessat o bé dins de l'aigua. Anníbal, veient el clar desavantatge posicional que tenia si havia de traspassar el riu amb un exèrcit va optar per quedar-se a l'altra riba esperant-lo. Va manar a Hannó que marxés 35 km al nord de la seva posició i traspassés el riu, per zona de major fondària i corrent, però amb petits illots.

Construí barques per a traspassar el corrent mentre que, els ibers que hi havia a les seves tropes, el creuaren nedant. Aleshores es col·locà a la rereguarda enemiga. Al matí següent, mitjançant senyals de fum es comunicaren. Anníbal començà a traspassar, els volcs es prepararen per a la batalla, però els atacaren per la rereguarda els ibers d'Hannó. Finalment els que creuaren el riu s'uniren a la lluita i derrotaren els volcs.

Acabaren de passar el riu i acamparen a l'altra riba. Curiosa és la forma com el traspassaren els elefants, la qual Anníbal va aprendre del seu pare. Unes barques sòlides eren cobertes de terra i es feia caminar l'elefant pel damunt fins al centre. D'aquesta manera, el paquiderm no s'espantava pensant que estava a terra ferma. Però més interessant és la història que ens narra la caiguda d'alguns elefants a l'aigua i com amb la trompa fora, traspassaren el riu. D'aquesta manera, si afegim la poca alçada dels elefants africans trobem que la fondària del riu era molt petita.

Ja em trobat la primera batalla d'Anníbal amb una gran estratègia, per a la derrota total del l'enemic.

A continuació, narraré els trets d'Anníbal, tant en la vida comuna com a la batalla, els quals l' historiador romà Tit Livi narra, quan es trobava sota el comandament d'Asdrúbal el Bell. Ho fa a les línies següents corresponents al llibre XXI de la seva "Història de Roma":

> *"Mostrava moltíssima audàcia per afrontar els perills, moltíssim seny enmig mateix dels perills. Cap mena de fatic no podia cansar el seu cos ni vèncer el seu esperit: a la calor i el fred una mateixa resistència; de menjar i beguda una quantitat determinada per la necessitat natural, no pel plaer; els períodes de vigília i son, no determinats ni pel dia ni per la nit; dedicava al decans el temps que, en l'exercici de les seves activitats, li quedava lliure; com que el descans no li anava a cercar ni en un matalàs tou ni en un indret silenciós, molts el veieren sovint, embolcallat en un capot militar, jaient a terra en els posts de sentinella i els cossos de guàrdia dels soldats. No es destacava gens per la vestimenta entre els de la seva mateixa edat, però les seves armes i els seus cavalls cridaven l'atenció. Dels soldats de cavalleria i d'infanteria ell era, de molt, el millor; al combat, hi anava el primer; del combat, un cop entaulat, es retirava el darrer. Aquestes virtuts tan grans d' Anníbal les arribaven a igualar defectes enormes: crueltat inhumana, perfídia pitjor que la púnica, no gens de honradesa, no gens de respecte en vers el que és sagrat, cap mena de por dels déus, cap mena de respecte en vers els juraments i cap mena d'escrúpol religiós."*[8]

[8] Tit Livi XXI, 4

Trobem ara que Anníbal envia una força de 500 genets númides en missió de reconeixement. Al mateix temps, Publi Corneli Escipió, havia acampat a la desembocadura del Roine, i envià uns *equites* en exploració. Escipió tenia coneixement que Anníbal havia traspassat l'Ebre, però no pensava que ja hagués fet tant de camí.

Tingué lloc una lluita entre les dues cavalleries enemigues i la romana sortí vencedora. Aleshores veieren les posicions enemigues i tornaren a corre-cuita al seu campament. Anníbal es veié que no havia de perdre temps, perquè els seus homes estaven desanimats. Els arengà amb els records de les seves gestes i amb les promeses que els seus nous guies, els bois i els seu cabdill Mago els guiarien correctament a través de les muntanyes alpines. Finalment prosseguiren la marxa de forma ràpida. Quan Publi Corneli Escipió arribà al campament i el veié desert s'adonà que el vertader objectiu d'Anníbal era Roma.

Tingué un cop de sort quan el seu germà, ex cònsol, Gneu Corneli Escipió li prestà socors. Gneu marxà amb una part de les tropes cap a la península Ibèrica i Publi marxà cap a Itàlia per preparar la defensa i envià emissaris a Roma. Així avortà la operació d'atac directe a Cartago .

Anníbal estava convençut del seu pla. En canvi, els romans temien una aliança del púnic amb els celtes del nord de la península Itàlica. Tot i així, seguien subestimant el poder dels púnics, ja que recordaven les seves contundents derrotes a la primera Guerra Púnica.

2.5 Els Alps.

Anníbal continuà veloçment la seva marxa cap al nord. Seguint el curs de la riba oriental del Roine. Els púnics arribaren a "la Illa" una regió habitada pels al·lòbroges, prop de la desembocadura de l'Isère al Roine.

Anníbal hi arribà quan dos germans es disputaven el tron i el domini del regne Anníbal, mitjançant el seu arbitratge, atorgà el poder al germà gran, ja que veia que les seves propostes eren més encertades. El rei Braneu recolzà totes les accions d' Anníbal i subministrà a l'exèrcit púnic aliments, armes i roba d'abric apta per a traspassar els Alps, en especial pells d'animals i calçat resistent.

El rei Braneu mostrà encara més la seva gratitud oferint guies a Anníbal i fent que els seus propis homes formessin la rereguarda de la llarga formació cartaginesa.

Hem de pensar que l'ascens al Alps fou summament difícil, ja que, en molts casos, els senders no eren gaire amples de manera que hi passessin alhora més de dos soldats. Hem de pensar en una caravana quilomètrica de soldats, bèsties de càrrega i elefants. Aquestes últimes eren les que més dificultats provocaren perquè no se'ls podia alimentar correctament. A més molts animals se'ls escapaven i causaven el pànic abans de caure per un precipici.

A més a més, la caravana era atacada de forma reiterada pels habitants dels Alps els quals eren hostils al pas d'un nombrós exèrcit per les seves terres.

Els diversos pobles celtes dels Alps s'uniren per oferir una resistència conjunta en un punt. Ocuparen un pas pel qual l'exèrcit d'Anníbal havia de passar. Ell envià una sèrie d'exploradors gals per veure la situació. Aquests, descobriren que abandonaven les seves posicions de nit i Anníbal les va prendre amb un cos d'elit. Però els nadius atacaren el dia següent el gruix de les tropes púniques i tingué lloc una dura pugna, on els estrets camins i els penya-segats formaren una aliança fatal per a les bèsties de càrrega i cavalls dels púnics. Com abans hem dit, Anníbal havia ocupat les altures amb un cos d'elit i escometeren per la rereguarda els qui estava atacant les seves tropes. Aconseguiren una considerable victòria.

Tots els al·lòbroges varen morir o fugir. El gran exèrcit i, sobretot, els animals de càrrega, aconseguiren pujar amb prou feines.

Finalment, van prendre gran quantitat d'homes i animals. Tot i això, baixaren de la muntanya i ocuparen la població deserta, la qual cosa indica que era on acampaven els defensors del pas. En aquesta població, trobaren armes, roba d'abric, cavalls i bèsties de càrrega a més de selles de muntar. Finalment també aconseguiren menjar, en gra i carn, com per poder alimentar tot l'exèrcit durant tres dies, a més de farratge per als animals.

Hem de destacar que si era un espai tan fèrtil com per a trobar 150000 racions diàries de menjar, no podia ser un territori alpí, sinó una vall. En aquest lloc, tingueren menjar de sobres. Però abans d'emprendre el viatge, quan pensaven la forma d'alimentar l'exèrcit, un dels oficials d' Anníbal Barca, Anníbal Monòmac, proposà acostumar els homes a menjar carn humana. Anníbal Barca rebutjà rotundament aquesta proposta.

Aquest fet, pot ser una de les anècdotes que varen donar la fama de sanguinari i poc piadós entre els romans a Anníbal Barca, ja que es confonien d'Anníbal.

Descansaren una jornada a la població recentment ocupada. Posteriorment uns celtes es prestaren amigablement per guiar-los i donar vitualles a l'exèrcit. Anníbal, desconfiat, posà els seus millors homes a la rereguarda i no fallà, ja que els varen atacar, encara que els púnics sortiren victoriosos.

Després d'aquesta acció militar, la caravana i l'exèrcit d'Anníbal no foren atacats en cap altra ocasió, deixant un problema de banda.

Arribaren després de nou dies, feren una pausa per a agrupar-se. L'exèrcit estava molt dividit després de tants dies de marxa i feren aquesta pausa per a reunificar-los i tornar-los a congregar. Hi havia diversos grups d'homes, exhausts, que portaven dies d'intensa marxa a través de la neu amb un mínim descans, i mai en condicions favorables.

El desànim corria entre les tropes com l'aigua muntanya avall, i Anníbal sabia que era més perillosa la manca de moral que els atacs enemics. El cabdill va intentar animar els seus homes esgotats i famolencs. Va ensenyar-los la vista de les planes del Po verdes i fèrtils, encara que no els va servir de gran cosa ja que en lloc d'alegrar-se pels avenços recordaven el que havien perdut en el llarg camí.

Un cop arribats aquí, només faltava el descens, el qual provocà molts problemes, com per exemple la caiguda de roques que obstruí 250 metres de la ruta prevista. Per aquest fet intentaren donar la volta, però el resultat fou infructuós. Hagueren de netejar el camí anterior traient totes les roques.

A més, tingué lloc una nevada que, en glaçar-se provocà que els homes rellisquessin en trepitjar la capa de neu nova i arribar a l'estrat de gel més antic.

Finalment i després de cinc mesos de la partida de Cartago Nova i després de quinze dies de travessia a través dels Alps, Anníbal havia aconseguit el seu objectiu, portar la guerra prop de Roma. Hem de dir que el seu exèrcit fou reduït a menys de la meitat, com resultat de baixes pels atacs, malalties, caigudes al buit, etc. Segons la columna de Lacini, en la qual el propi Anníbal enregistrà les seves tropes, havien passat de 50000 a 20000 soldats d'infanteria, 12000 libis i 8000 ibers, així com també de 9000 a 6000 genets. Pel que fa a la unitat més mítica de l'exèrcit cartaginès, els elefants, trobem que

tot i els esforços per tenir-ne cura, el seu nombre descendí de 37 a un sol animal, anomenat "*el Siri"*. D'aquesta manera trobem la imatge triomfant d'Anníbal com a *mahout* del Siri per les planes del Po. Cal dir que els romans no pensaven que es poguessin traspassar els Pirineus, per tant, no es podien imaginar que un nombrós exèrcit pogués atacar Itàlia, travessant la seva frontera natural. D'aquesta manera subestimaven la capacitat i el poder de superació de les tropes enemigues.

Per conclusió, hem de dir que el fet de passar els Alps amb un nombrós exèrcit i amb la capacitat que hi havia en aquell temps, el pas dels Pirineus, del Roine i dels Alps, fou una prova d'una audàcia sense comparació i una de les accions més admirades i comentades pels escriptors antics. Fou una gesta en la qual es superaren totes les crisis imprevisibles de les condicions topogràfiques i climatològiques, els atacs i les contraofensives.

2.6 La reacció romana: Ticí.

Roma es va adonar de l'error que havia comès deixant l'oportunitat a l'exèrcit púnic de creuar els Alps, ja que veien que ara tenien el seu enemic al seu territori. La seva reacció no es va fer esperar i Roma va cridar Semproni Longus. Aquest era qui havia d'atacar Cartago i es trobava a Sicília. A més a més, Gneu Corneli Escipió havia desembarcat a Empúries i havia derrotat Hannó a la batalla de Cissa. D'aquesta manera, els romans aconseguiren un bon botí i el més important fou que tallaren l'única via de comunicació terrestre entre la península Ibèrica i Itàlia. La reacció púnica no es va fer esperar ja que Asdrúbal Barca va derrotar a l'exèrcit i els saquejadors. D'aquesta manera, després de derrotar els romans, Asdrúbal tornava a Cartago Nova.

Gneu Corneli Escipió va castigar els culpables de la derrota davant Asdrúbal i va situar els seus campaments d'hivern a Tàrraco.

Anníbal desitjava continuar, però la seva tropa estava exhausta i necessitava urgentment un descans. Els taurins es negaren a col·laborar i a prestar las seva ajuda. Per tant, Anníbal es va veure obligat a prendre la seva capital Taurnia (Torí) i saquejar-la. Publi Corneli Escipió va reunir un exèrcit constituït per unitats romanes i molts celtes. Sens dubte, Escipió subestimava els cartaginesos i estava impacient per presentar batalla.

Abans del primer enfrontament entre Anníbal i Escipió trobem una petita batalla naval a la riba de Lilibeu, quan la flota púnica es disposava a atacar la ciutat i la romana interceptà els cartaginesos per un avís dels siracusans.

Com a primer enfrontament terrestre entre els dos exèrcits a sòl itàlic, trobem una escaramussa prop del riu Ticí en la quual dos grups d'exploració varen trobar-se. Els llancers romans foren durament atacats pels flancs i la rereguarda per la cavalleria d'Anníbal. Pel que fa a la cavalleria romana, els púnics se'ls tragueren de sobre amb facilitat. Fou una simple escaramussa però també una derrota contundent dels romans amb considerables pèrdues. Fins i tot, el propi Escipió quedà ferit i fou salvat per un esclau lígur, encara que segons la tradició fou el seu fill jove qui el rescatà.

2.7 La batalla sobre el riu Trèbia.

Escipió es traslladà prop de Trèbia, cap a l'est, i es va instal·lar en un campament molt ben fortificat. Anníbal començava a tenir influència sobre les regions celtes del nord d'Itàlia i un grup de dos mil es va passar del contingent d'Escipió al d'Anníbal.

Aquest els deixà en llibertat perquè fessin propaganda de la seva missió a Itàlia: alliberar-los de Roma. Anníbal continuà amb las seva ofensiva i acampà a tan sols vuit quilòmetres d'Escipió. A més la fortalesa de Clastidi va passar a mans d'Anníbal a canvi de quatre-centes monedes d'or. Aquesta població garantia el proveïment de tot l'exèrcit púnic.

Semproni Longus va arribar a Placència amb el seu exèrcit provinent de Sicília amb la intenció d'atacar a Anníbal i així aconseguir la victòria que necessitava, ja que el seu consolat arribava a la seva fi i es volia retirar victoriós. Així, doncs, ara la balança de poder estava a favor dels romans amb un contingent superior als púnics.

Tot i això, Anníbal va permetre a Semproni presentar batalla. Era un dia fred i humit de finals desembre de 218 aC, quan el Barca envià una petita expedició de cavalleria númida perquè ataqués directament el campament romà i fingís una retirada. Ho feren així Semproni, sense escoltar els consells previsors d'Escipió, es llançà a l'atac confiat en una victòria fàcil sobre un enemic desorganitzat. Però era Anníbal qui havia decidit el lloc, l'hora i tots els detalls on es desenvoluparia la batalla.

Anníbal havia atacat de matinada just a l'alba. Hi havia un riu entre ambdues posicions i, com es desprèn de la data dita anteriorment, l'aigua estava glaçada. Anníbal havia preparat extraordinàriament els seus homes, havien esmorzat correctament i havent-se untat d'oli per a immunitzar-me, dins les possibilitats, del fred. En canvi, els romans havien atacat de forma descontrolada, i els van despertar a corre-cuita els comandants quan atacava la cavalleria númida. D'aquesta manera ja tenim els dos contingents preparats per a la disputa de la pugna. Els púnics disposaven d'uns 28000 soldats i els romans de 16000 legionaris i 20000 aliats. Així, doncs, trobem un clar avantatge numèric per part dels romans.

La narració de la batalla és la següent. La cavalleria númida va atacar i simular una retirada i tot l'exèrcit romà sortí rere ella. Estaven famolencs, s'acabaven de llevar i tampoc no anaven gaire sobrats de provisions. Per tant no pogueren fer-los front correctament. La cavalleria númida, travessà el riu i s'uní a l'exèrcit púnic. La infanteria romana formà en l'ordre habitual en arribar a l'altra riba, però estaven exhausts després d'haver travessat un riu d'aigües glaçades amb una fondària fins al pit. A més a més, ho havien de fer de forma ràpida i amb una panòplia que podia arribar a pesar trenta quilograms.

Havent format a l'altra riba foren atacats pel centre per la infanteria cartaginesa. Pel que fa als flancs romans, la seva cavalleria fou foragitada per la púnica, que justament després va atacar la formació romana pels flancs. Finalment, l'elit comandada pel germà d'Anníbal, Magó Barca, formada per mil homes d'infanteria i mil de cavalleria, va atacar per la rereguarda tota la formació romana.

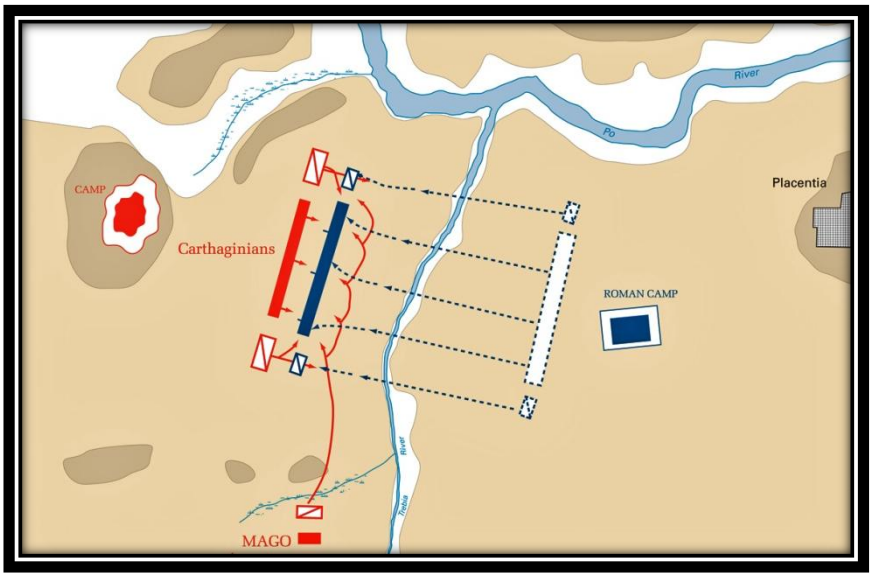

Plànol de batalla corresponent a la pugna disputada al riu Trèbia. Arxiu extret de emersonkent.com

Fent aquesta estratègia, Anníbal deixà envoltada la formació romana. Únicament un reduït grup de uns escassos milers de legionaris aconseguí escapar, en lloc d'ajudar els seus flancs, els quals estaven en una situació desfavorable amb una formació tancada la qual va trencar el cèrcol púnic i a empentes i rodolons arribaren a Placència.

Aquesta batalla fou una contundent derrota romana amb més de vint mil baixes entre presoners i morts. En canvi, entre els púnics les baixes no arribaren a cinc mil caiguts.

Anníbal va fer una distinció entre els presoners romans i els aliats de la polis llatina. Els romans els va retenir, però els aliats, els va retornar als seus pobles sense demanar-los rescat. Ho va fer amb la condició que fessin saber als seus pobles que Anníbal no estava en guerra amb ells sinó exclusivament amb Roma.

Cal dir que les estratègies d'Anníbal s'anomenen d'anihilament, ja que la seva estratègia no està pensada per posar en fuga l'exèrcit rival, sinó per matar el major nombre possible d'enemics. Aquest tipus d'estratègia es veu de forma clara tant al llac Trasimè com especialment en Cannes.

Però abans de jutjar-lo per aquestes estratègies hem de pensar que ell estava en un territori hostil sense cap aliat fiable ni una font de reforços constant. D'aquesta manera veia que qui no matés en una batalla s'uniria a un dels molts exèrcits que el rodejaven i per tant, havia de matar a quants més millor.

2.8 La tercera derrota romana: El llac Trasimè.

Els fets que tingueren lloc a la plana del Po foren narrats pel mateix Semproni Longus a la capital llatina. Aleshores Roma es va adonar, després d'aquesta segona derrota, de la seva situació. Anníbal controlava tota la regió del Po a excepció d'uns quants focus romans. L'exèrcit púnic va travessar els Apennins, mentre els romans reclutaven nous exèrcits a càrrec de Servili i de Flamini. Durant el pas de la serralada italiana, en una zona pantanosa, Anníbal va contraure una infecció ocular al seu ull dret. Aquest contagi, probablement era la tracoma, la qual és una infecció de transmissió per contacte directe o per una mosca que arriba a alimentar-se de la secreció de la persona afectada. Actualment, és la primera causa de mundial ceguesa. Anníbal, finalment, va perdre l'ull.

Flamini, del qual rep el nom el circ Flamini de Roma i la via Flamínia, creia que Anníbal atacaria Roma a través de la pròpia via Flamínia. Ell arribà vora el llac de Trasimè en el qual Anníbal ja havia acampat.

Trobem que la batalla disputada a continuació és un clar exemple de la importància del coneixement del terreny i de la psicologia del rival. Anníbal va dur a terme una minuciosa inspecció del camp i romangué molt atent als informes dels seus espies. Anníbal va planejar la seva batalla ideal i creà una situació similar a les pugnes que ell va haver de fer front als Alps. Fins i tot va fer una inspecció ocular de la futura palestra per a desenvolupar-hi una estratègia precisa.

Era un dia boirós de juny del 217 aC quan Anníbal simulà una marxa en direcció a Roma per una estreta calçada vora la riba del llac de Trasimè. Flamini es llençà a la seva persecució sense les mesures de precaució necessàries, en gran part pel fet de suposar que Anníbal es trobava a diversos quilòmetres així com també per la intuïció en la impossibilitat que un nombrós exèrcit de mercenaris pogués prendre posicions silenciosament durant la nit.

Anníbal, protegit per la foscor, havia creat una trampa mortal la qual estava a punt de donar els seus fruits. Anníbal disposà les tropes lleugeres per atacar el centre de la caravana enemiga. Creant una mena de cercle disposà, a la avantguarda contrincant, la infanteria ibera i líbica, dirigida per ell mateix. Per últim la cavalleria númida i la infanteria gala foren disposades per atacar la rereguarda rival.

D'aquesta manera trobem que la quilomètrica columna romana sortí del campament i es disposà a perseguir l'exèrcit púnic. Aleshores, passaren per l'estreta calçada i l'exèrcit d'Anníbal, ajudat per la ocultació que li oferia la boira, caigué de forma ràpida i letal. L'exèrcit romà no s'esperava aquest atac i qualsevol forma de defensa organitzada era impensable. Únicament es formaren petits grups de resistència al centre, però foren reduïts ràpidament.

A partir d'aquest punt, finalitzà la batalla i començà la matança. Anníbal acabà amb tot l'exèrcit romà d'una sola acció. Els caiguts foren, fins i tot, més considerables que a Trèbia amb unes baixes romanes d' aproximadament vint-i-cinc mil homes, entre morts i presoners.

A la part cartaginesa, les baixes foren estimades entre mil cinc-cents i dos mil cinc-cents morts. El cònsol Flamini morí al camp de batalla juntament amb els seus homes.

Els púnics obtingueren un botí molt considerable, especialment en armes, concretament les *pila.* Els presoners foren tractats amb les pràctiques habituals i distribuïts segons seva procedència. La derrota romana resultà més contundent quan l'altre cònsol, Servili, envià Gai Centeni amb uns quatre mil soldats de cavalleria per tal d'auxiliar l'exèrcit romà ja exterminat. Les tropes de reconeixement d'Anníbal, dirigides pel comandant de la cavalleria Maharbal, varen derrotar aquests nous contingents de cavalleria.

A continuació podem veure el mapa en el qual es pot observar fàcilment el desenvolupament de la batalla del llac Trasimè. A part de la situació de les tropes i de la calçada es destaca la exacta localització de les tombes, les quals ens han explicat el lloc on es desenvolupà la pugna.

La batalla del llac Trasimè tingué unes conseqüències nefastes per a la moral llatina. Roma entrà en un estat de xoc, ja que havia posat tot el que estava a la seva disposició per derrotar Anníbal i aquest els havia derrotat de forma successiva.

2.9 Un dictador, governant d'una república.

La situació era tan crítica, que va provocar que l'assemblea dels plebeus escollís un dictador amb plens poders i un *magister equituum*. Respectivament els càrrecs foren assignats a Quint Fabi Màxim i Marc Minuci Rufus.

Quint Fabi Màxim va dur a terme les seves primeres accions.

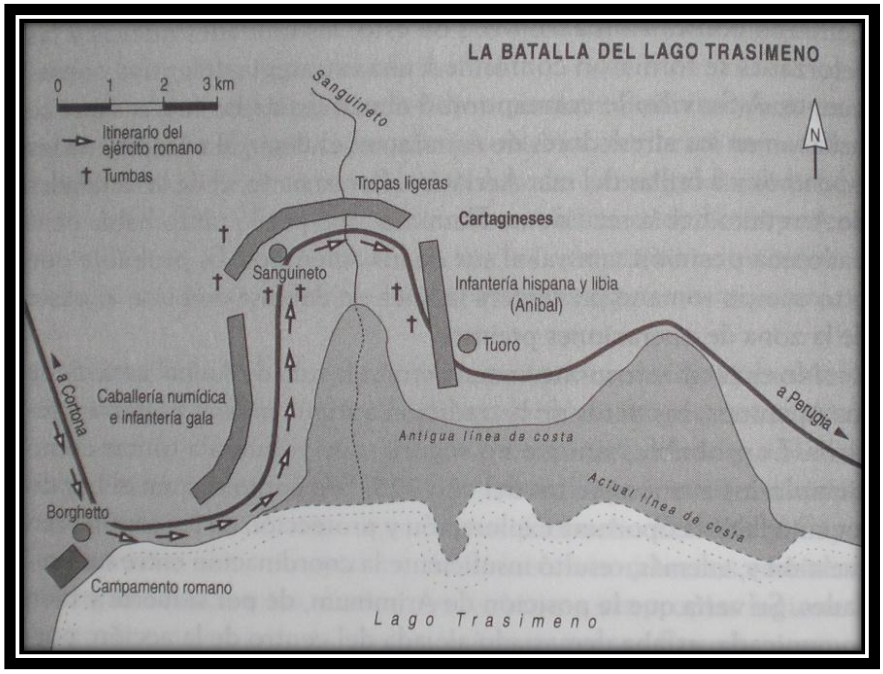

Plànol de batalla que representa l'emboscada d'Anníbal a l'exèrcit romà a la vora del llac Trasimè. Imatge extreta del llibre Aníbal de Karl Christ.

Sorprenentment, la seva primera actuació fou preguntar als sacerdots de més competència per la falta comesa respecte a la voluntat dels déus. Ells digueren que la causa de les derrotes havia estat la insuficiència de les ofrenes dedicades a Mart.

A més de celebrar una festa rogativa i retre honors a Júpiter, la República es va comprometre a sacrificar un *uer sacrum*, és a dir, totes les vaques, porcs, ovelles i cabres nascudes a la primavera.

Deixant de banda l'àmbit religiós, es varen decretar mesures militars d'urgència. Cal dir que Roma, durant el període de la segona Guerra Púnica, podia reclutar fins a un total de 250000 homes, arribant a 500000 si s'hi suma la capacitat de reclutament de la resta d'Itàlia. Encara que era molt difícil arribar a aquestes xifres. Tornant a la reacció romana, Quint Fabi Màxim va decretar noves i urgents lleves de tropes, així com la fortificació de les muralles de les ciutats i la destrucció dels ponts pels quals podia marxar Anníbal en direcció a Roma.

Tal era el grau de desesperació de Roma que les autoritats varen prendre una mesura que reflectia la seva temor vers Anníbal. Varen decretar que tot aquell que no visqués en una posició fortificada marxés cap a zones emmurallades i que, a més, cremessin al seu pas tots els fruits o camps que poguessin avituallar l'exèrcit púnic.

Anníbal va marxar en direcció a l'est d'Itàlia passant per Úmbria i el Picènum. En aquesta marxa va provocar per tal que les poblacions itàliques per les quals passava s'adherissin al seu bàndol, però cap d'elles no li va obrir les seves portes. D'aquesta manera, en arribar a les costes del mar Adriàtic, va dedicar-se, durant l' hivern, a preparar la seva infanteria en l'ús de les armes romanes, que en gran part havien estat aconseguides al llac Trasimè. D'aquesta manera, prepararà la seva infanteria líbia per poder enfrontar-se amb garanties a la legió romana.

Anníbal es retirà a la Campània. Al llarg del camí, Anníbal donà permís als seus homes perquè saquegessin allò que volguessin, ja que eren ciutats que s'havien negat a abandonar la confederació romana. Segons la tradició literària, Anníbal es va quedar envoltat per l'exèrcit romà, el qual cobria el camí. Aleshores, en arribar la nit, col·locà torxes a les banyes de dos mil bous i els va induir que marxessin embravits cap a les posicions romanes.

Els romans, en veure's desbordats, abandonaren la posició i l'exèrcit púnic passà pel camí sense cap tipus de resistència. Aquest fou un dels moments on Anníbal utilitzà la seva audàcia per a sortir-se'n d'una situació difícil.

Minuci fou escollit per enfrontar-se a Anníbal, però aquest el provocà a una batalla a camp obert i fou derrotat estrepitosament. Posteriorment, els romans donats a la fuga foren recollits per les línies de Fabi, i Minuci es va tornar a sotmetre al dictador.

Quint Fabi Màxim dugué a terme una política militar molt assenyada, ja que coneixia els desastres que Anníbal els havia causat a camp obert. Encara que les seves tàctiques eren considerades poc honorables, es basaven en la restricció del proveïment de l'exèrcit púnic, en emboscades i en tota una sèrie d'accions de guerrilles. Aquest tipus d'estratègies no tenia un final a curt termini i, com la prudència era una constant, limitava les accions a la petita escala.

Tot i els problemes, Anníbal mai no tingué manca de recursos i duia a terme marxes continues i saquejos per tota la zona entre Apúlia i Campània.

2.10 Cannes, la mare de totes les batalles.

El temps de la dictadura havia finalitzat i, tot i que Anníbal no havia derrotat els romans de forma estrepitosa, el púnic seguia saquejant i marxant arreu de la part central de la península Itàlica. D'aquesta manera varen escollir dos nous cònsols amb capacitat i experiència suficients com per derrotar l'exèrcit d'Anníbal. Els escollits foren Luci Emili Pau i Gai Terenci Varró. A més a més, aquesta situació extrema mereixia una reacció extrema. Per tant varen doblar el nombre d'homes de l'exèrcit consular. Varen crear una tropa de vuit legions, en lloc de les quatre habituals, i sumant els aliats que conformaven la meitat de l'exèrcit consular arribaren a un total de vuitanta mil soldats. Aquest era un exèrcit romà sense precedents per la seva magnitud. A més a més, el seu entrenament va començar molt aviat, ja que s'havien de preparar correctament per a la guerra que els hi guardava.

Romans i cartaginesos es passaren acampats uns front els altres a Gerúnium durant diverses setmanes i Anníbal difícilment no es va adonar del doblament de tropes romà.

Anníbal prengué la iniciativa i marxà cap a la petita població de Cannes, a la riba del riu Audifus. Aquesta ciutat era molt important, ja que servia de base per a les provisions de l'exèrcit romà.

A Roma es tenia la seguretat que havia arribat el moment d'atacar amb la formació de les tropes enllestida. Així, doncs, partiren de Roma els dos cònsols Luci Emili Pau i Gai Terenci Varró cap a la població de Cannes. Pel que fa als aliats es concentraren també vora de la població. Muntaren dos campaments, un a cada riba de l'Audifus. Anníbal no es decidia a atacar, però finalment va presentar batalla. Els romans, convençuts de la seva superioritat varen acceptar.

Els romans s'alternaven cada dia el comandament suprem. Aquell dia li tocava a Varró. Pau no volia presentar batalla en un terreny escollit per Anníbal i es mostrava prudent en contra de l'actitud del seu col·lega. Finalment, seguint el desig de Varró, presentaren batalla on Anníbal volia.

Anníbal coneixia la enorme superioritat numèrica enemiga i tenia molt present tot el que havia après a les batalles anteriors. Per posar un exemple recordava perfectament com a Trèbia la legió romana havia trencat el seu cèrcol i havia aconseguit escapar. D'aquesta manera una força molt més nombrosa tindria una potència de xoc molt superior. A més a més sabia que les legions només tenien una manera de lluitar i que eren molt rígides quan havien de maniobrar per fer front a diversos aspectes de la batalla. Per últim, Anníbal coneixia perfectament qui era el comandant en cap d'aquell dia i era conscient de l'ofensiva mentalitat de Gai Terenci Varró.

Per tant va crear una tàctica complexa, però sempre amb un objectiu clar al cap, guanyar la batalla i, si era possible anihilar l'enemic. Aquesta tàctica era molt difícil d'acomplir tal com Anníbal se l'havia imaginat en el seu cap. La major dificultat residia en el fet de neutralitzar el violent xoc frontal de la infanteria romana que segurament tindria lloc.

A més, aquest atac inicial llatí no havia de causar cap mena de desordre a les seves línies. Sobretot volia evitar que fugissin de forma descontrolada.

D'aquesta manera era molt important una gran coordinació entre cada tipus de tropa del seu exèrcit: l'elit cartaginesa, foners baleàrics, cavalleria númida, hispana i celta, infanteria lleugera líbia, infanteria itàlica, infanteria hispana i celta...

Aquesta gran varietat ètnica de les tropes havia viscut molt de temps junta i coneixien perfectament les exigències d'Anníbal. Per tant era un punt al seu favor dins la pugna que tindria lloc.

L'exèrcit romà estava format per reclutes nous que no es coneixien entre ells ni als seus comandants. A més a més, tot i el bon entrenament que havien rebut, mai no havien participat en una batalla real. Per últim, els romans únicament confiaven en el xoc frontal i no posseïen cap estratègia alternativa. En canvi, els cartaginesos confiaven en la rapidesa, la flexibilitat i l'experiència en combat de les seves tropes.

El dia 2 d'agost del 216 aC, a les planes de l'Audifus i molt prop de la ciutat fortificada de Cannes es va lliurar una de les més sagnants batalles de la història antiga.

La batalla començà amb petits combats entre els aiguaders quan anaven a buscar aigua al riu Audifus.

Anníbal havia decidit lluitar en una gran plana per a treure el màxim profit de la seva mobilitat i especialment de la seva cavalleria en condicions de superioritat.

Quan ja hi havia claror i després d'haver traspassat el riu per lluitar on Anníbal havia decidit, els dos exèrcits es col·locaren un davant de l'altre. Tots dos estaven separats per una gran plana, però la seva col·locació era molt diferent.

Els romans seguiren la seva formació habitual en tres blocs. Al costat dret disposaren la cavalleria llatina sota el comandament del cònsol Luci Emili Pau. Al centre, hi havia una gegantina massa d'infanteria pesada dirigida pels cònsols de l'any anterior, Gneu Servili Géminus i Marc Atili Règul. Davant la cavalleria del flanc esquerre d'aquella enorme formació es trobava el propi Gai Terenci Varró. Finalment, al front d'aquest enorme rectangle d'homes trobem la infanteria lleugera que fou la qui començà la lluita.

Anníbal disposà els foners baleàrics i els llancers libis a primera línia per tal de respondre als fustigadors romans i destorbar el seu avanç. Al flanc esquerre situà la cavalleria celta i hispana sota el comandant Asdrúbal, que cal no confondre amb el seu germà del mateix nom. Al flanc esquerre es trobava la cavalleria númida de dues menes segons el model catafracta o cavalleria lleugera, dirigits per Hannó, fill de la germana d'Anníbal, i Mahàrbal. Va disposar al centre la seva infanteria hispana i celta dirigida pel mateix Anníbal i pel seu germà Magó. Als costats de la infanteria hispana i celta

disposà la infanteria pesada líbia. La seva formació consistia en l'habitual cavalleria als flancs i el centre estava format per una mitja lluna que mirava als romans.

Els romans disposaven d'un exèrcit de 80000 soldats d'infanteria i 6000 de cavalleria. D'aquests, 10000 es quedaren a la espera per tallar la retirada als cartaginesos. D'aquesta manera participaren 76000 en el combat.

Pel que fa a l'exèrcit púnic no varen deixar cap reserva al campament, ja que amb prou feines arribaven a 40000 homes d'infanteria. Encara que la seva cavalleria era molt superior amb 10000 efectius. Així disposaven d' aproximadament uns 50000 homes.

Aquesta fou fins aquell moment, la batalla lliurada a occident on es concentraren més homes sobre un camp de batalla.

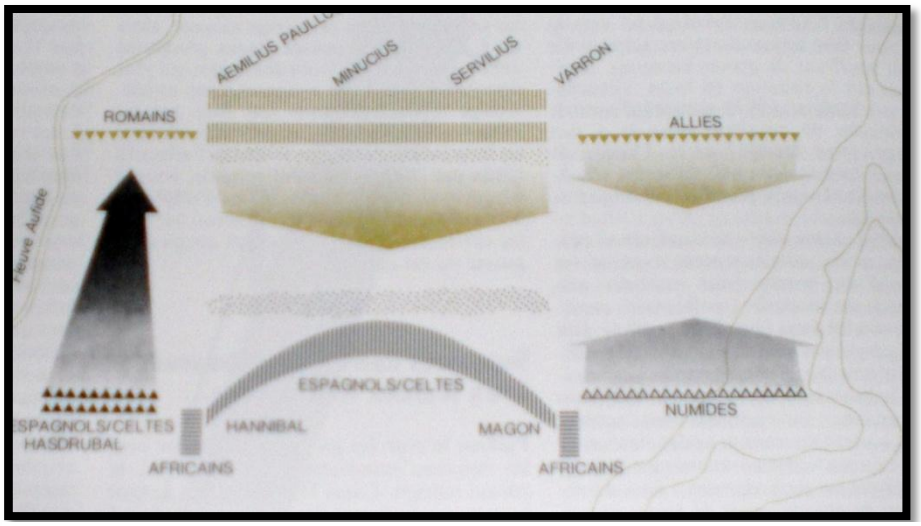

Imatge extreta del llibre *Guerres de l'Antiquité* pàg. 120

La batalla s'inicià com era costum amb atacs de les dues infanteries lleugeres i dels fustigadors. Posteriorment, la poderosa infanteria romana atacà el centre de la formació púnica de manera que la mitja lluna absorbís el violentíssim impacte.

Pel que fa als moviments púnics, mentre tenia lloc el combat entre les infanteries, la seva cavalleria va atacar la romana. El flanc d'Asdrúbal amb la seva cavalleria hispana i celta va destrossar els genets de Pau. Els genets númides d'Hannó i Maharbal tingueren més problemes per a desfer-se de la cavalleria de Varró, la qual resistia perfectament.

Tornant a la lluita d'infanteries, la formació púnica havia absorbit l'atac de la legió romana i Anníbal, que estava al centre de la tropa, els dirigia i els arengava per tal que la línia no es trenqués. D'aquesta manera, essent ell el capdavanter, va fer que la línia simulés una retirada mínima i ordenada. Així els romans creien que ja havien aconseguit la victòria i els empenyeren encara més. En retrocedir els púnics i avançar els romans, aquests deixaren al descobert els llarguíssims flancs. En aquest moment, la infanteria líbia que esperava als costats del centre de la formació púnica, va atacar violentament tots dos flancs de la formació romana.

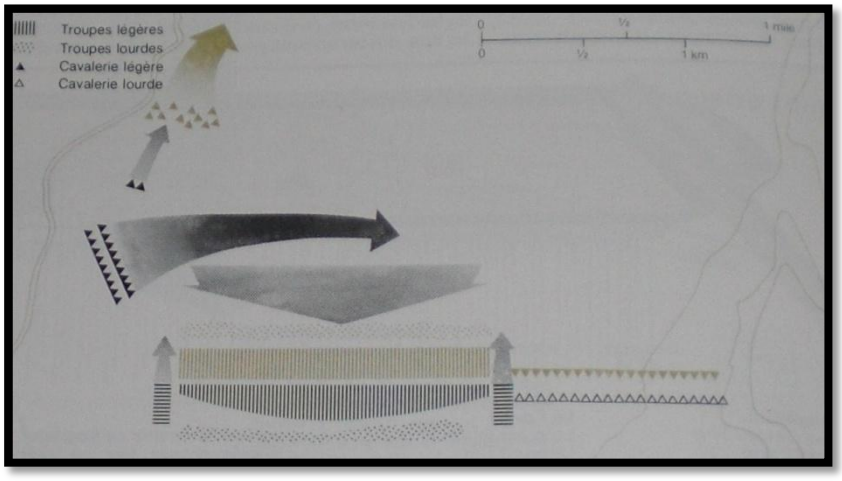

Imatge extreta del llibre *Guerres de l'Antiquité* pàg. 120

La cavalleria d'Asdrúbal va atacar la cavalleria de Varró, la qual mantenia una dura pugna amb la d'Hannó i Mahàrbal, això ho va fer donant la volta per darrere de tot el cos de batalla principal. Després d'aquest atac, la cavalleria d'Hannó es retirà i fou perseguida per la cavalleria lleugera númida.

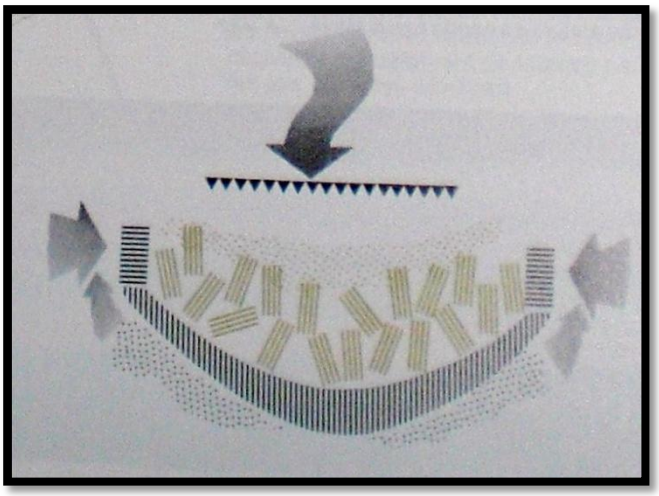
Imatge extreta del llibre *Guerres de l'Antiquité* pàg. 120

Finalment, els catafractes cartaginesos i la cavalleria celta i hispana, dirigides per Asdrúbal, Hannó i Mahàrbal, carregaren contra la rereguarda del conglomerat d'homes romans.

Els romans es trobaren en una situació en la qual no tenien espai per utilitzar les seves armes correctament i no havien guardat les formacions en la seva cursa descontrolada quan la victòria semblava fàcil.

Els *hastati*, *princeps* i *triarii* romans i els seus aliats es trobaren que al davant veien una barreja d'homes ibers de camisa blanca i línies vermelles que portaven la seva espasa local, la *falcata*, amb homes celtes seminus que brandaven espases gegantines. Als flancs veien tropes líbies armades com ells mateixos i si giraven cua i fugien, es trobarien de cara amb els cascs dels cavalls de la cavalleria púnica.

En aquest moment es quan finalitzà la batalla. Però encara quedaven llargues hores de matança d'uns romans immòbils en la posició en la qual es van quedar quan aquella enorme massa de d'homes que era la legió romana es va aturar.

Cannes és recordada avui dia com a exemple de victòria total, en la qual un exèrcit és completament anihilat per un de molt inferior en nombre i armament, però superior en estratègia i flexibilitat dels seus efectius.

Les baixes d'ambdós exèrcits les narra Polibi a la seva *Història*:

> *"D'aquesta manera acabà la batalla de Cannes entre romans i cartaginesos, una batalla en la qual mostraren ésser homes d'un gran valor tant els vencedors com els vençuts. Ho proven els fets mateixos. Dels sis mil soldats de cavalleria, setanta es refugiaren a Venúsia amb Terenci, i uns tres-cents dels aliats es salvaren en grups dispersos per diferents ciutats. De la infanteria, deu mil foren fets presoners combatent, però en la batalla pròpiament dita; d'aquesta, només se'n salvaren tres mil, que fugiren a les ciutats veïnes. Tots els altres, uns setanta mil, moriren gloriosament. Tant en aquesta ocasió com en les precedents, la contribució principal a la victòria dels cartaginesos fou la de llur nombrosa cavalleria, amb la qual cosa va esdevenir evident a la posteritat que en temps de guerra és molt millor tenir la meitat de tropes d'infanteria, però una cavalleria superior en conjunt, que no pas jurar batalla amb forces en tot iguals a les de l'enemic. De l'exèrcit d'Anníbal caigueren quatre mil celtes, mil cinc-cents ibers i africans i uns dos-cents soldats de cavalleria."*[9]

Aquesta narració de Polibi ens mostra la quantitat de baixes que van sofrir els dos contingents. Encara que estaven calculades sobre nombres d'unitats més grans. Per part dels púnics es creu que moriren realment entre quatre mil i cinc mil, la majoria dels quals ho feren al cop inicial de la formació romana. Dels romans varen morir realment

[9] Polibi. III, 117

cinquanta mil, varen ser capturats deu mil i escaparen uns vint mil homes, entre d'altres Publi Corneli Escipió, posteriorment conegut per *Africanus*, sobrenom guanyat les seves posteriors campanyes i victòries. Entre els morts romans es trobaven el cònsol Emili Pau, Corneli Servili, Marc Minuci i aproximadament vuitanta senadors. A més a més, les dues terceres parts dels caps de l'exèrcit romanien inerts sobre la plana de Cannes.

Cannes és l'exemple de batalla en la qual el més dèbil aconsegueix una victòria sobre un enemic superior sense tenir, gairebé, baixes. Fou la major derrota infligida a la República romana i una de les majors de la història de Roma.

Com a anècdota interessant cal dir que fins a la I Guerra Mundial no van morir tants homes en un únic dia sobre territori europeu. Aquest fet ens permet fer-nos una idea de les dimensions d'aquesta pugna.

2.11 Les conseqüències de Cannes.

Immediatament després de la batalla, Anníbal va convocar el seu estat general per a planejar el moviment següent. Els seus generals optaven per un atac directe sobre Roma, però Anníbal es negà a dur a terme aquest atac. Aleshores és quan la tradició posa en boca de Maharbal les paraules següents. «Saps vèncer, Anníbal, però no saps aprofitar la victòria. (*Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis*)»

Aquesta dubitació fou el que molts historiadors, tant clàssics com moderns, coincideixen a dir que sigué la salvació de Roma. Roma es trobava en un punt pèssim tant militar com, sobretot, psicològicament. Pels carrers de Roma s'escoltava per tot arreu *Hannibal ad portas*, la qual cosa explica la temor que tenien d'un atac sobre la seva mateixa ciutat.

Però Anníbal sabia que encara que no hi hagués cap exèrcit entre ell i Roma, hi havia d'altres repartits per tota Itàlia. A més a més, no disposava d'armes de setge i els seus homes estaven fatigats i ferits per la crueltat i violència de la batalla que varen dur a terme.

D'aquesta manera, podem pensar que el que decidí fer Anníbal fou el més assenyat. Ja que, si fos com fos, aconseguien enderrocar les portes, als aproximadament 40000 soldats dels que disposava Anníbal els esperaria una emboscada a cada casa i haurien de

desallotjar les edificacions una a una. A més a més, en la presa d'una ciutat, Anníbal no podia utilitzar la seva millor arma, la cavalleria.

Per últim cal recordar que Anníbal ho va passar molt malament en la presa de Sagunt i encara retenia el record d'aquella escena dins la seva ment. També ell sabia que la ciutat de Roma estava molt més ben defensada que la ciutat llevantina.

Anníbal tenia consciència de la seva inferioritat i esperava una ajuda des de la península Ibèrica, la qual arribà de forma insuficient i mai a temps.

Anníbal no perdonà mai al seu germà Asdrúbal la seva negació de reforços. Encara que Asdrúbal intentà fer la tramesa de tropes, però foren els Escipions els qui tancant el pas de l'Ebre varen obstaculitzar la seva opció d'arribar als Pirineus i destruïren el seu exèrcit.

Roma es disposava a la creació d'un nou exèrcit. Per aquest motiu va haver de recórrer a les generacions més joves i a esclaus o criminals. No hi havia cap família a Roma i a la resta d'Itàlia, a la qual Anníbal no hagués matat cap membre. A més a més, a la batalla de Cannes, Anníbal havia eliminat una sèptima part dels homes en edat d'armes de tota la península Itàlica. D'aquesta manera queda clara la tenacitat i la capacitat de superació de l'exèrcit romà.

Però les conseqüències de Cannes no es quedaren en aquesta situació. La gran majoria de les ciutats del sud d'Itàlia es passaren al bàndol cartaginès excepte Lucèria i Venúsia. Compsa va ocupar la posició de base de l'exèrcit púnic. Magó entrà en Lucània i prengué Petèlia. Contràriament, el seu germà Anníbal no va poder prendre Nàpols. Però sens dubte, el succés més important fou el que succeí a la segona ciutat més important d'Itàlia, Càpua. Càpua entrà en una lluita entre el poble i les autoritats. El poble volia acollir Anníbal i abusant de la seva llibertat ho dugueren a terme.

Anníbal els va prometre que Càpua seria la capital d'Itàlia i que Roma li hauria de retre comptes. L'exemple de Càpua fou seguit per altres ciutats com Atel·la i Calàtia. Posteriorment, fracassà un nou atac sobre Nàpols i un sobre Nola, encarà que triomfà a Nucèria. Després d'un temps també caigueren Acerres i Casilina.

Els homes varen perdre la disciplina de molts anys de guerra i es dedicaren a festejar les dones de les moltes ciutats conquerides i entregar-se als luxes.

Anníbal necessitava reforços i envià Magó a Cartago. Aquest, com a prova de les victòries, va fer dipositar al vestíbul els anells dels soldats de cavalleria i oficials morts. En total les fonts ens indiquen que se'n recollí un modi, un total de 8'75 litres. Magó demanà reforços, diners per a la paga i menjar per a les tropes. Les mesures foren aprovades de forma generosa, però insuficientment complida. Ja que els cartaginesos, comerciants com eren, veien en Anníbal una font de despeses contínues en lloc d'una possibilitat de desfer d'una vegada per totes el poder del seu major enemic. Per aquest motiu mai no se li entregaren suficients reforços.

Publi Corneli Escipió va arribar a la península Ibèrica per a consolidar el poder de Roma en aquest territori. Asdrúbal, per la seva part, trigà a dur a terme la contraofensiva pertinent per la rebel·lió organitzada pels tartessis. En aquest moment, Asdrúbal rebé ordres de Cartago de portar reforços a Anníbal, però Asdrúbal va demanar homes per consolidar i defensar primer la península Ibèrica. Els soldats de reforç arribaren sota el comandament d'Himilcó. Aquest general púnic, juntament amb Asdrúbal, va augmentar la pressió sobre els romans i ibers.

Per evitar la marxa d' Asdrúbal cap a Itàlia, els germans Escipió varen atacar Ibèria. Posteriorment tingué lloc una victòria romana contundent, encara que la seva zona d'influència seguí essent el nord de l'Ebre.

2.12 Aliances amb Macedònia i Siracusa, i guerra a Sicília.

La guerra tingué un dels seus majors revulsius quan mitjançant la intervenció política directa de Cartago es va signar una aliança amb Macedònia. Aquesta potència s'hi havia negat abans de la batalla de Cannes, però l'acceptaren després de la batalla. Macedònia es comprometia a enviar un exèrcit a Anníbal i els cartaginesos els retornarien, a canvi, les seves antigues possessions a Epir. A més, els macedònics pensaven que Anníbal estava protegit pels déus, ja que havia dut a terme unes accions bèl·liques gairebé miraculoses.

D'aquesta manera, Filip V de Macedònia es va aliar amb Anníbal per desenvolupar la guerra contra els romans. Aquest pacte ens el narra Polibi i, d'aquesta manera, és l'únic tractat íntegre que ens ha arribat fins als nostres dies.

També en aquells moments, Hieròmin, nét del tirà Hieró II de Siracusa va trencar la seva relació amb Roma i passà a formar part dels aliats d'Anníbal. El Barca no va dur a terme l'habitual aliança entre comandants, sinó que els digué que parlessin directament amb l'assemblea cartaginesa. Finalment, després de llargues converses i, de fins i tot l'assassinat de Hieròmin, l'aliança entre Siracusa i Cartago es va signar en gran part gràcies a l'actuació de Hipòcrates i Epícides i, de l'acceptació per part del consell cartaginès de les àmplies exigències siracusanes.

A partir de l'any 214 aC, el general romà Marcel va arribar a Sicília. Posteriorment, l'any 213 aC, arribà al port siracusà una flota púnica de reforç. No gaire temps després, Marcel va atacar la ciutat de forma sistemàtica, la qual va resistir sense no gaires problemes,gràcies als invents d'Arquimedes.

Arquimedes va inventar diversos artefactes per a defensar les muralles de la ciutat siciliana. Aquest enginyer i inventor grec va crear diversos tipus de catapultes i mecanismes per a disparar objectes sobre les línies tancades de les legions romanes. Aquests artefactes llançaven roques a gran velocitat, impossibles d'aturar per una formació de legionaris.

Pel que fa a la defensa de les muralles que donaven al mar, Arquimedes va crear el seu armament la funció del qual era destruir els vaixells enemics. Per a les naus que es trobessin a una distància considerable, Arquimedes va crear uns artefactes, els quals es distribuïen per tota la muralla. Aquests aparells consistien en un mirall sobre una superfície. La seva funció era la d'encarar-los al sol i dirigir el reflex cap a les veles dels vaixells enemics, això provocava la crema de la nau a la qual anava dirigida.

Un segon i invent espectacular era un elevador o voltejador de vaixells. Aquest invent consistia en una biga molt gran amb un contrapès i un tipus de garfi a la punta. Aquesta arma colpejava les naus que se li apropaven per a atacar les muralles de la ciutat. En colpejar els vaixells, n'enfonsava una part i aixecava l'altra, que, en caure, o es trencava la nau o bé quedava inservible i s'enfonsava a poc a poc.

Aquestes armes eren col·locades sobre les muralles, i s'activaven totes alhora i, causaren el pànic a les línies romanes. Segons Plutarc, a la seva biografia de Marcel, cada cop que els romans veien que una biga o quelcom semblant treia el cap per sobre les muralles,s'espantaven moltíssim. Cal tenir present que Arquimedes és recordat avui

dia pel seu principi i per una de les seves cites més conegudes “doneu-me un punt de recolzament i mouré la Terra”.

Durant els vuit mesos següents, Marcel va intentar prendre la ciutat per mitjançant assalts directes continuats. Tanmateix, els romans es veieren derrotats de forma reiterada per la superioritat tècnica i per la tàctica dels defensors siracusans. Després dels assalts fallits, Marcel va optar per posar setge a la ciutat siciliana.

En aquest moment desembarcava a Heraclea Minoa, Agrigent, Himilcó el cap d’un cos expedicionari, el qual també va prendre Acragant. D’aquesta manera s’uniren al bàndol cartaginès ciutats importants de Sicília com Morgantina, on hi havia un gran magatzem de subministres. Aquesta estratègia provocà una resposta llatina basada en el terror i en la forta repressió per tal de prevenir noves desercions de ciutats aliades.

La guerra continuà de forma activa a Sicília. Els campaments dels cartaginesos i dels romans, situats prop d’Acragant, sofriren l’impacte d’una epidèmia que va minvar considerablement les forces d’ambdós exèrcits. Fins i tot, varen morir dos dels principals comandants púnics, Himilcó i Hipòcrates. Posteriorment els púnics es negaren a presentar una batalla marítima, per haver-hi unes condicions climàtiques molt dolentes, quan tenien les majors possibilitats de victòria

Mentrestant, Marcel continuava amb el seu setge sobre Siracusa. La ciutat havia baixat en la duresa de la seva defensa, exceptuant els mercenaris i desertors romans. Finalment els romans aconseguiren ocupar els barris d’Ortigia i d’Acradina. Posteriorment conqueriren tota la ciutat. Els assetjadors havien sofert molt per la resistència tan dura que havien oposat els siracusans, així que l’ocupació de la ciutat es va deixar en mans dels soldats romans, sense gaires ordres de contenció. Marcel només havia dit que no entressin a les contades cases dels fidels a Roma i, que no matessin Arquimedes. Quan els saquejadors romans varen entrar a casa de l’inventor grec, veieren un ancià assegut i mirant papers, preguntaren si ell era Arquimedes, aquest no va contestar-los, ja que estava capficat en uns experiments i càlculs, d’aquesta manera, el van matar. La població de la ciutat va ser assassinada a les seves pròpies cases o feta presonera i esclava. A més a més, la ciutat va ser completament saquejada de forma indiscriminada, ja que tots els soldats romans es portaven qualsevol objecte que semblés de valor. Cal dir que aquest és l’inici del vandalisme romà i dels saquejos que després tindrien lloc.

Però la guerra a Sicília continuà ja que els cartaginesos conservaven importants posicions a Acragas. Fou Mitones qui va prendre el comandament i qui va dur una guerra de guerrilles al comandament de la cavalleria númida. Però foren Hannó i Epícides els que no es donaven per satisfets i es deixaren atreure a un combat obert contra Marcel, el qual els va derrotar de forma ràpida.

L'últim reducte de resistència púnica era Acragas, la qual estava ben defensada per una important guarnició i rodejada per ciutats aliades. Quan Marc Valeri Laevini, el successor de Marcel, va atacar finalment Acragas, la ciutat va resistir inicialment. Però fou Hannó, prenent-li el càrrec a Mitones i cedint-li al seu fill, qui va enutjar el comandant de cavalleria fent que es passés al bàndol romà amb els seus genets númides i entregués la ciutat. Aquesta fou la fi de les actuacions bèl·liques a Sicília on un cop més, Cartago havia perdut en el lloc on més esforços havia dedicat.

D'aquesta manera, cal fer una observació de les decisions preses pels cartaginesos en aquesta guerra. Anníbal tenia ple coneixement del que succeiria a Sicília, ell ja sabia que si els cartaginesos duien a terme una guerra pel seu compte contra Roma, la seva demanda de reforços no seria escoltada. No obstant això, tenia present que la pressió romana sobre ell disminuiria considerablement. A més a més, Anníbal va intentar ajudar als púnics en tot el que va poder, enviant comandants de la seva confiança per a dirigir la guerra a Sicília.

També cal dir que els cartaginesos varen enviar a Sicília un nombrós contingent d'aproximadament quaranta mil soldats i una flota d'unes dues-centes naus, aquest exèrcit era superior al que posseïa Anníbal al sud d'Itàlia, d'aquesta manera hem vist les prioritats per al consell cartaginès. Per últim, cal dir, que si la guerra a Sicília no va triomfar, va ser pel nefast comandament de Bomílcar i Hannó, i no pas per la manca de tropes o la inexperiència d'aquestes.

2.13 Guerra a Sardenya i a Hispània.

Pel que fa a Sardenya, Cartago va intentar prendre l'illa però no ho va aconseguir ni tan sols unint-se amb els rebels de la regió. Tit Manli Torcauto fou el comandant romà que dirigí l'exèrcit cap a la victòria sobre l'aliança de cartaginesos i rebels i que va fer que Cartago perdés definitivament aquesta illa. La guerra a Hispània va tenir els mateixos resultats per a Cartago que la guerra a les illes del Mediterrani. Fou Publi Corneli

Escipió qui va dur a terme el conflicte a la península Ibèrica, desembarcant a Empòrion amb un exèrcit de 10000 soldats i 1000 genets. A més a més, imitant Anníbal, va inspeccionar el terreny per conèixer els territoris on hauria de lluitar.

Escipió va fer valer aquests coneixements i prengué la ciutat de Cartago Nova d'un únic assalt directe. Posteriorment derrotà Asdrúbal a Bècula i fou això el que provocà que la zona d'influència púnica es reduís únicament als territoris del voltant de Gades. A més, cal afegir que Asdrúbal fou derrotat novament a la batalla d'Ilipa. L'any següent, Escipió va prendre l'últim reducte púnic de Gades i, d'aquesta manera, va conquerir tota la península Ibèrica. Amb la conquesta finalitzada va tornar a Roma.

D'altra banda, els germans d'Anníbal varen marxar per reunir-s'hi. Magó ho va fer per mar i Asdrúbal, per terra a través dels Alps.

2.14 La lluita d'Anníbal al sud d'Itàlia.

Molts dels intents d'Anníbal d'ocupar ciutats de la Campània varen fracassar. D'altra banda, l'intent el de conquerir Casilínum, va ser fructífer, encara que hagueren de retornar la ciutat als romans per falta d'aliments. La guerra es desenvolupava favorable en altres aspectes, com són les conquestes per part d'Hannó de Petèlia i Conscència. A més a més, a Anníbal, li arribaren reforços, consistents en genets i elefants, els quals posseïa Bomílcar. Fets destacables foren els succeïts a Tarent, ja que Roma va conquerir la ciutat de la qual escapà la guarnició púnica. Així, doncs, Anníbal pensà a reconquerir la població. S'aprofità del descontentament d'alguns joves tarentins i preparà un atac. Aquest es dugué a terme, en gran part, per l'ajuda d'alguns tarentins, els quals mataren els sentinelles romans i obriren les portes a l'exèrcit púnic que destrossà gairebé a l'acte la guarnició romana, la qual estava distreta en una festa del comandant Livi. Anníbal també va vèncer els romans en altres combats com els de Benavent, Lucània o Herdonea.

Pel que fa a Càpua, la ciutat va ser assetjada pels romans, organitzats en tres campaments diferents. Càpua va resistir fins que Anníbal va arribar amb el seu exèrcit, però els romans es negaren a presentar una batalla que hagués estat decisiva.

El setge sobre Càpua continuava, i Anníbal va intentar distreure l'atenció marxant cap a Roma. Tanmateix, els senadors no varen cedir i mantingueren el setge.

Anníbal va arribar a les mateixes muralles de Roma però l'esquer no va funcionar, tot i la por de la població que cridava novament *Hannibal ad portas* (Anníbal és davant de les portes).

Posteriorment marxà cap a Reggio però els romans tampoc cediren. Finalment Càpua va abandonar la seva lluita i finalitzà la seva resistència i entregà la població als romans. Cal dir que vint-i-vuit edils es varen suïcidar, preveient el que succeiria després, ja que tot l'odi dels romans, acumulat durant molts anys, es va concentrar en l'aristocràcia capuana. Es dugueren a terme altres accions en poblacions petites però, deixant-les de banda, trobem la important ciutat de Tarent, la qual va ser novament i definitiva sotmesa pels romans. Aquests actuaren amb gran crueltat i varen ser esclavitzats no menys de trenta mil tarentins. Aquest va ser un gran cop moral i militar per a Anníbal, ja que amb la pèrdua de Càpua i de Tarent es va quedar sense cap aliat potencial ni cap ciutat important des de la qual podria organitzar la seva campanya.

Cal dir que els cònsols que havien dirigit les ocupacions romanes varen caure en una trampa cartaginesa quan cavalcaven amb uns escassos genets. Marcel hi va morir i Tit Quinti va resultar ferit de gravetat.

D'altra banda, Asdrúbal Barca havia acampat al sud de la Gàl·lia durant l'hivern, i havia creuat els Alps reforçant el seu exèrcit amb unitats de les tribus celtes del nord d'Itàlia. Els cònsols electes d'aquell any eren Marc Livi Salinàtor i Gai Claudi Neró. Cadascun d'ells tenia una missió important. Livi Salinàtor havia d'atacar Asdrúbal, i Claudi Neró havia de contenir Anníbal. D'altra banda, els dos germans Bàrcides varen deixar entreveure una gran descoordinació, ja que Anníbal volia que el seu germà baixés fins a Apúlia, mentre Asdrúbal preferia trobar-se en Úmbria, més al nord.

El missatger que pretenia informar a Anníbal dels plans del seu germà fou interceptat. Aleshores Claudi Neró va escollir set mil dels soldats més valents i forts de la seva legió per tal d'abandonar la seva posició de pressió sobre Anníbal i reforçar les línies de Livi Salinàtor. Asdrúbal s'adonà de la unió dels exèrcits dels dos cònsols i va intentar no presentar batalla, esquivant la seva posició. Finalment fou interceptat molt a prop del pas de Metaure per on ell marxava. Fou atacat pels romans i va ser derrotat de forma estrepitosa.

Fins i tot Asdrúbal mateix va morir en aquell combat. La batalla es va decidir per un moviment magistral de Claudi Neró, el qual va moure les seves tropes del flanc dret a l'esquerre i passà pel darrere de les línies romanes. Atacà el principal focus de resistència del flanc. Així varen acabar aconseguint aquesta victòria tant important.

Posteriorment Claudi Neró va tornar a ocupar la seva posició i va manar a presoners alliberats que llancessin el cap d'Asdúbal davant un sentinella púnic i informessin a Anníbal dels fets succeïts. Aquest va retirar-se a Brúticum i hi va establir les seves posicions amb diversos combats contra els habitants. Anníbal sabia que no rebria reforços importants i que la seva aventura a Itàlia acabaria amb derrota, tot i la intervenció del seu germà Magó avançant des de Menorca a Ligúria i més tard a Gènova i, duent a terme diverses accions militars.

En aquell temps, Escipió ja havia desembarcat a Àfrica. Per tant Cartago estava seriosament amenaçada. Escipió preparava la seva estratègia de guerra i es va intentar aliar amb el cabdill númida Sífax. Aquest personatge, però, ja s'havia unit als púnics. D'aquesta manera fou Massinissa, un enemic de Sífax, qui es va aliar amb els romans, proporcionant-los cavalleria númida. Cartago havia sofert diverses derrotes. Una d'elles fou en un atac nocturn, en el qual els romans assassinaren l'exèrcit púnic en el caos que havien creat. A més a més, va tenir lloc una nova derrota púnica a la batalla dels Grans Camps, on Sífax i Asdrúbal Giscó varen ser vençuts. Tanmateix, Sífax fou el qui va rebre el major càstig sent capturat pel romans.

2.15 Retorn a una pàtria llunyana.

D'aquesta manera, el consell púnic es va veure obligat a enviar missatgers per tal que fessin arribar les notícies de les derrotes a Magó i Anníbal i, per dir-los que havien de tornar a Cartago. Anníbal esperava el retorn des de feia temps i, situat a Crotona, havia manat fer vaixells amb la fusta dels boscos del Bruticum. El Barca va deixar els seus aliats itàlics a la península, ja que no hi havia prou vaixells per a tots. Segons una altra versió, la defensada per l'historiador i especialista en Roma del s. XIX Theodor Mommsen, Anníbal va matar els soldats itàlics que es negaven a abandonar la seva península. D'una manera o d'una altra és segur que Anníbal no va navegar a Cartago amb la totalitat dels seus homes. Anníbal tornava a la ciutat que l'havia vist néixer i per la qual lluitava, després de no haver-la trepitjat des de que era un nen.

D'altra banda, Magó havia dut a terme pugnes importants contra els romans. Havia presentat batalla als llatins amb un exèrcit molt inferior i va ser derrotat i greument ferit. Fou evacuat per mar cap a Cartago juntament amb els seus homes, però va morir durant la travessia fins a Àfrica.

2.16 Zama, la darrera gran batalla d'Anníbal.

En arribar Anníbal a terres africanes es feia inevitable una batalla entre els dos comandants més importants de la seva època.

Aquesta batalla fou la de Zama. Dos grans historiadors la veuen de formes diferents. Segons Polibi, hi lluitaren «*els cartaginesos per la seva existència i pel seu dret adquirit a Líbia, els romans, per l'hegemonia mundial*»[10]. Per Tit Livi la batalla que es disputaria era el combat entre «*els dos generals de llarg més famosos i els dos exèrcits més destacats dels dos pobles més poderosos*».[11]

La batalla de Zama va ser des de l'Antiguitat considerada com una de les pugnes més importants de la segona Guerra Púnica i va significar la culminació d'Escipió com a comandant amb la victòria sobre el seu mentor indirecte. Asdrúbal Giscó havia parlat amb Anníbal sobre l'habilitat del nou enemic i com ell havia dirigit els seus homes a la batalla dels Grans Camps. D'aquesta manera, des del primer moment, es va adonar que aquest comandant romà no seria com els altres. Anníbal també tenia ple coneixement que les seves tàctiques innovadores i fructíferes del passat haurien de ser abandonades en aquest nou enfrontament, ja que la seva inferioritat de cavalleria era considerable.

Anníbal va voler conèixer el seu rival personalment abans de la batalla i varen tenir una trobada breu i cortès, en gran part per la admiració mútua que es tenien. Anníbal i Escipió es trobaren cara a cara i deixaren les seves respectives escortes enrere. El púnic va oferir la península Ibèrica, Sicília i Sardenya a Roma amb el compromís que Cartago no duria a terme cap acció bèl·lica en aquells territoris. tanmateix, Escipió no acceptà aquella proposició. La formació púnica consistia en una primera línia de vuitanta elefants. Una segona línia d'uns vint-i-dos mil lígurs, celtes, baleàrics i mauritans, que constituïen els mercenaris de Magó.

[10] Polibi. XV, 9.
[11] Tit Livi. XXX, 32.

Una tercera línia, situada a uns dos-cents metres de la primera, formada per soldats de la mateixa Cartago, libis i alguns grups de macedònics que havia enviat Filip V de Macedònia. L'última línia d'infanteria estava formada pels veterans d'Anníbal dirigits per ell mateix. Per últim trobem la cavalleria a cada flanc, a l'esquerre la numídica i a la dreta la cartaginesa.

La formació d'Escipió era la característica romana amb manípuls *d'hastati, princeps* i *triarii.* Però aquests es situaren en la formació de quadrícula però amb una estratègia molt ben entrenada per tal de reduir al màxim l'efecte dels elefants. Els *velites* se situaren inicialment al capdavant de la formació. Per últim la cavalleria es situà als dos flancs. Al flanc esquerra hi havia la italiana sota el comandament de Gai Laeli i al flanc dret, la númida a les ordres de Massinissa.

Cal dir que l'exèrcit púnic era molt superior en nombre al romà, però estaven mal entrenats. Les unitats no es recolzaven les unes amb unes altres amb la facilitat que calia. Tenien una clara inferioritat en elements mòbils, com és la cavalleria. A més a més, els soldats havien estat reclutats feia molt poc temps, i Anníbal no havia tingut temps per a ensinistrar-los com a ell li hagués agradat.

Els romans constituïen un exèrcit molt disciplinat i sobradament motivat, ja que estava compost, en una part important, pels veterans d'Itàlia que havien estat presents a la matança de Cannes i estaven ansiosos de venjança contra Anníbal. A més a més tenien una gran superioritat de cavalleria.

La batalla començà amb la càrrega dels elefants la qual causà baixes a la primera línia d'infanteria lleugera romana. Aleshores la gran formació llatina creà uns passadissos per on deixaren passar els elefants empesos per la seva inèrcia. Altres paquiderms varen ser aturats perquè eren el blanc dels projectils enemics i giraren cua cap als flancs púnics. Aleshores la cavalleria cartaginesa va fugir i els genets de Massinissa i de Gai Laeli varen cavalcar darrere ells. D'aquesta manera, l'arma més poderosa de l'exèrcit d'Escipió va quedar inutilitzada, lluny del centre de la batalla.

Posteriorment els soldats d'Escipió varen avançar i s'enfrontaren a la primera línia de la infanteria púnica, formada pels antics mercenaris de Magó. Escipió intentà una maniobra envoltant la línia púnica.

Tanmateix, la presència a la rereguarda dels veterans d'Anníbal el va fer corregir la seva estratègia. La primera i la segona línia cartagineses es recolzaven, i això va permetre mantenir la formació correctament.

Quan l'agrupació de libis i cartaginesos deixà d'ajudar la primera, aquesta retrocedí. Anníbal pretenia que les tropes romanes es llancessin contra la formació que es retirava, però Escipió aconseguí retenir els seus homes.

Així que els veterans d'Anníbal es trobaven intactes i els soldats sobrants de les línies primera i segona fugiren i es reagruparen al voltant seu. D'altra banda, la majoria dels legionaris romans estaven cansats, ja que havien lluitat contra les dues primeres agrupacions púniques. Després de reorganitzar-se, els dos exèrcits s'escometeren els uns contra els altres. Anníbal i els seus veterans lluitaven contra el temps, ja que havien de derrotar l'exèrcit romà abans que arribés la cavalleria de Massinissa i de Laeli. Els veterans lluitaven per la seva vida, i els legionaris, ho feien per venjar la vergonya i les matances que Anníbal havia provocat per tota Itàlia. Finalment, aquesta cursa per la vida la guanyaren els romans, ja que la cavalleria llatina, que havia marxat en persecució de la púnica, retornà i atacà els veterans d'Anníbal per la rereguarda i donà per acabada la batalla.

Tots els cartaginesos que romanien al camp de lluita coneixien la ràbia i la fúria acumulada dels llatins, la qual els duria a no fer presoners. D'aquesta manera els veterans varen lluitar i morir com a darrera mostra d'amistat i fidelitat incondicional al seu cabdill. Encara que el mateix Anníbal, juntament amb uns quants soldats i Mahàrbal, va fugir a la població propera de Hadrumetum on es va refugiar.

2.17 ROMA VINCIT.

Aquesta batalla va donar per acabada la segona Guerra Púnica, ja que no hi havia cap exèrcit que pogués reagrupar-se tant ràpidament com per poder fer front de nou a Escipió. Aquest va dirigir un petit atac sobre la pròpia Cartago, encara que aquesta fou forçada per Anníbal a enviar emissaris per pactar els termes de la rendició.

Les condicions eren contundents i altament desfavorables per als cartaginesos:

> *"Roma els permetia conservar les seves ciutats a Líbia les quals posseïen abans de començar la guerra contra els romans, les terres que els pertanyien des de sempre, el bestiar, els esclaus i la resta de les seves possessions. A partir d'aquell dia cessarien les hostilitats contra els cartaginesos; aquests podrien viure d'acord amb les seves lleis i costums, i no haurien d'albergar tropes d'ocupació romanes. [...]Entregar tots les naus de guerra, amb excepció de deu trirrems, i també tots els elefants. No declararien la guerra a cap poble ni fora ni dins de Líbia sense el consentiment de Roma; deurien retornar a Massinissa les cases, les terres, les ciutats i totes les possessions seues o dels seus avantpassats. Devien subministrar queviures a l'exèrcit romà durant tres mesos i pagar el sou fins que arribés a Roma la decisió sobre el tractat. Devien pagar deu mil talents de plata en un temps de cinquanta anys. A més devien deixar sota fiança cent ostatges, que serien escollits pel general romà entre els joves majors de catorze anys i menors de trenta."*[12]

Davant aquestes abusives condicions, un dels consellers va posar pegues, aleshores Anníbal el va fer baixar de la tribuna i es va organitzar un aldarull força important.

Anníbal va dir que el seu únic interès era la millora de la situació de Cartago i va obrar per l'acceptació del tractat. Finalment, el consell cartaginès va actuar en conseqüència d'aquestes argumentacions del púnic.L'acord es va portar a Roma i es perfilaren alguns detalls. Després l'hi entregaren a Escipió i aquest portà el tractat definitiu a Cartago. Aquest tractat fou jurat tant a Roma com a Cartago i el símbol de la pèrdua de poder marítim de Cartago fou la crema dels vaixells púnics a alta mar, just davant de la ciutat.

Escipió, en tornar victoriós a Roma, va presentar un valuós botí, format per presoners i elefants als ciutadans llatins. A Escipió se li va concedir el títol honorífic d'*Africanus*. Posteriorment, Escipió va augmentar la seva posició social, encara que el 187 aC es va dur a terme l'anomenat procés contra els Escipions.

Acusats d'apropiar-se de diners dels entregats per Antíoc III, Publi Corneli Escipió va agafar els comptes de la casa del seu germà i els va esqueixar a la vista de tothom. Després de noves acusacions promogudes per Cató, Escipió es va retirar a la seva villa

[12] Polibi. XV, 18.

de Litern a la Campània. Fins i tot, en morir Escipió, va manar que fos enterrat a la seva vil·la i no a la tomba familiar de Roma. La inscripció de la seva tomba era: Pàtria ingrata, no posseeixes ni tan sols els meus ossos.

2.18 Política a la capital púnica i fugida cap a orient.

Anníbal es va dedicar des d'aleshores a la política dins de Cartago. Va comptar amb el recolzament de grans grups de persones dins la ciutat africana. Tanmateix, també tenia en contra gran part de les classes dirigents de la població púnica.

Anníbal fou culpat de la derrota i la situació de Cartago. A més a més fou processat pel consell com a general derrotat, com era costum a Cartago. Tanmateix, tot i les greus acusacions de no atacar Roma i de malversació del botí, va aconseguir ser alliberat dels càrrecs per la seva defensa convincent i per l'ajuda dels seus adeptes. Gràcies a aquests fets, Anníbal va conservar el seu càrrec d' estratega de la ciutat i va utilitzar les escasses tropes que encara conservava Cartago per a defensar el territori dels atacs de Massinissa, que eren molt previsibles.

Posteriorment, quan una delegació cartaginesa que era a Roma fou informada que havien d'arrabassar a Anníbal el càrrec de cap de l'exèrcit, els membres d'aquesta delegació acceptaren de dur a terme. Aquest és un bon exemple de la por que els romans seguien tenint a Anníbal, tot i que les tropes que tenia al seu càrrec a la ciutat de Cartago eren escasses.

L'any 196 aC, Anníbal va ser escollit sufet de la ciutat. El Bàrcida va dur a terme unes polítiques reformadores força importants. Una de les mesures que va portar endavant va ser la d'abolir els càrrecs vitalicis dins el consell cartaginès, els quals foren substituïts per períodes d'un any de duració. A més a més, els membres només podien ser reelegits amb un any mínim d'interval**.** D'altra banda, Anníbal va dur a terme una política econòmica que es basava en la no apujada dels impostos per a pagar el tribut a Roma, sinó en una recaptació amb un major rigor i control. D'aquesta manera s'evitarien corrupcions i anomalies en el sistema.

Aquesta corrupció era tan important que únicament amb la correcta administració dels impostos existents tingueren excedents per a pagar el deute anual de 200 talents als romans i fins i tot per a reservar-ne una part.

Els beneficis eren tan elevats que varen construir un port comercial quadrat adjacent al port militar rodó. Aquest port també va fer augmentar els beneficis dedicats al comerç, així com també va fer créixer el tràfic de caravanes comercials pel nord d'Àfrica.

Tot i els beneficis, amb aquestes mesures, Anníbal encara es va guanyar un nombre de rivals polítics més gran, ja que perjudicaven a l'elit política púnica que abans s'enriquia fraudulentament. Aquests enemics polítics cartaginesos anaren a Roma i acusaren a Anníbal de conspirar amb el rei selèucida Antíoc III un nou atac contra Roma. Aquest fet va provocar que a l'any 195 aC s'enviés a Cartago una comissió de tres membres: Gneu Servili Cepi, Marc Claudi Marcel i Quint Terenci Culeó.

Els tres senadors digueren que la causa de la seva presència era investigar un possible conflicte entre Cartago i Massinissa. Però Anníbal ja va detectar que qui realment buscaven era a ell i que havien arribat a Cartago per detenir-lo. D'aquesta manera va preparar una cavalcada nocturna arribant a la seva finca de Tapsos on ja havia disposat un vehicle per a la fugida, carregant-lo de queviures per a subsistir durant la travessia. El primer objectiu del seu viatge seria Tir.

Un cop arribaren a aquest punt, els emissaris romans varen deixar veure quin era el motiu real pel qual havien arribat a la capital púnica. Van acusar Anníbal de pactar per tal d'atacar Roma amb els reis Antíoc III i Filip V. D'aquesta manera, els púnics, per demostrar la seva voluntat de cooperació amb Roma, varen desterrar Anníbal, destruïren la seva residència i confiscaren els seus béns.

Anníbal va viatjar fins a Tir i posteriorment fins a Dafne, una localitat propera a Antioquia, on Seleuc, fill d'Antíoc III, el va rebre i des d'allí l'envià al quarter general del seu pare a Efes. Antíoc estava en guerra amb Roma i Anníbal li prestà el seu assessorament militar.

Anníbal va proposar a Antíoc III que dugués a terme un atac contra Roma per dos punts a la vegada. Va dir a Antíoc que ell dirigís la invasió de Grècia i des d'allà ataqués Roma. D'altra banda, ell aniria a Cartago per proposar als seus conciutadans unir-se-li en contra de la ciutat llatina. Ell aniria cap a Cartago amb un exèrcit de deu mil soldats

d'infanteria i mil genets. Si Cartago es negava a abandonar Roma, aquest exèrcit duria a terme la invasió directa de la península Itàlica.

Aquesta tàctica envoltant i concèntrica era una estratègia atrevida que inicialment fou aprovada pel rei Antíoc III. Així doncs, Anníbal va enviar a Cartago a un dels seus homes de més confiança, Aristó de Tir. Aquest va marxar a Cartago per a posar-se en contacte de forma secreta amb els antics adeptes dels Bàrcides. Aquestes investigacions foren descobertes i immediatament transmeses als romans. Afortunadament Aristó es va poder escapar a temps de terres africanes.

L'any 193 aC va arribar a Efes una delegació romana, la qual va provocar un distanciament entre Antíoc III i Anníbal. Encara que les reserves d'Antíoc es dissiparen en una conversa en la qual Anníbal li explicà el seu jurament infantil.

Finalment Antíoc III marxà a la guerra amb el pla d'Anníbal, encara que lleugerament modificat, ja que centraren l'atac a Grècia i no pas la península Itàlica des de Cartago. Anníbal fou enviat a Cartago amb cinc naus per provocar una revolta contra Roma. Com que això no va reeixir, Anníbal va tornar a Grècia per ajudar Antíoc en la seva conquesta. Cal dir que el rei selèucida va mobilitzar una part molt petita del seu exèrcit i, des del principi, la campanya estava condemnada al fracàs. Les tropes que Antíoc havia reunit per envair Grècia i Roma eren únicament 10000 soldats d'infanteria i 500 de cavalleria, 6 elefants, 100 vaixells de guerra i 200 vaixells de càrrega.

Anníbal no va participar en aquesta ofensiva i va aconsellar una aliança amb Filip V de Macedònia i, la immediata mobilització de tot el potencial bèl·lic selèucida. Aquestes demandes provocaren un tímid increment de l'armament i capacitat bèl·lica de l'exèrcit d'Antíoc III.

Malgrat aquests esforços, tots els aliats romans es posicionaren incondicionalment al seu favor, ja que fins i tot Cartago es va oferir a donar a Roma vaixells i 500000 fanegues de blat. Aquesta mesura equivalent a una capacitat aproximada de 55 litres.

L'exèrcit selèucida fou derrotat pels romans a les Termòpiles, i Antíoc va enviar les tropes que li quedaven a l'estret del Dardanels o Hel·lespont, per tal de preparar la defensa d'un futur atac romà sobre Àsia Menor.

A Anníbal se li va donar el càrrec de suboficial d'una flota molt mal preparada, la qual fou derrotada de forma rotunda per les naus dels rodis, aliats dels romans. Anníbal va fugir amb les naus que no havien estat enfonsades. El Barca no va participar en la

batalla definitiva a Magnèsia de Sípil, la qual va provocar la rendició d'Antíoc III als Escipions que comandaven l'exèrcit romà.

En signar el tractat d'Apamea entre el regne Selèucida i Roma a l'any 188 aC, es va demanar l'extradició d'Anníbal. Amb tot, Antíoc va permetre la fugida del Bàrcida. Anníbal entrà en l'última etapa de la seva vida per la porta del darrere fugint dels romans i sense cap refugi estable on poder permetre's un moment de descans.

La primera estació d'aquest frenètic viatge, que el ja ancià Anníbal va dur a terme entre els anys 193-183 aC, és la ciutat de Gortina a Creta on no va residir-hi més d'un any. Corneli Nepot ens narra un episodi curiós succeït a Creta, en el qual els cretencs pensaven que Anníbal els deixaria tots els seus béns:

> *"Posà plom en un gran número d'àmfores i acabà d'omplir la part superior d'elles amb or i plata. Després, en presència d'homes importants, les dipositá al temple de Diana, fingint que posava tots els seus béns sota tutela de tots aquells. Després d'haver-los enganyat, omplí unes estàtues de bronze, que portava amb si mateix, amb totes les seves riqueses, col·locant-les al pati de la seva casa."*[13]

En el contingut del fragment anterior difícilment sabrem què és real i què és fictici, ja que s'hi mostren trets que els romans atribuïen a Anníbal, la avarícia i la cobdícia, i també als cretencs, ja que aquest poble tenia fama de lladre i falsificador.

Quan els romans arribaren a Creta per intervenir en el conflicte entre les ciutats de Gortia i Cnossos contra Cidònia, i exigir el retorn d'uns presoners romans suposadament segrestats; Anníbal es va veure amenaçat i va fugir cap a Armènia a la cort del rei Artaxes, que havia conegut quan estava amb el rei Antíoc III. Allà va ser l'encarregat de dirigir la construcció de la seva nova capital, Artaxata, la qual va ser dissenyada per Anníbal.

El Bàrcida va veure com la influència de Roma s'estenia de forma clara per la zona de l'Àsia Menor oriental i es va veure obligat a fugir de nou en busca d'un refugi més segur. Aquest asil el trobà a l'Àsia Menor occidental, a Bitínia, el rei de la qual era Prúsias, enemistat amb els romans. El motiu d'aquesta enemistat era la guerra que

[13] Corneli Nepot. *Anníbal*, 9.

mantenien amb Pèrgam, aliada dels llatins. Per aquesta raó varen demanar a Anníbal la utilització del seu talent militar per a la guerra que mantenien contra Pèrgam.

Anníbal va dur a terme una de les tasques més habituals en ell en els seus darrers anys de vida. va projectar i dissenyar la ciutat del rei Prúsias, Prusa, l'actual Bursa. A més a més, Anníbal va enviar missatgers als rodis i altres aliats romans, explicant-los les atrocitats que els llatins havien comès en les seves accions injustificades sobre els gàlates, per tal de crear en tota la zona un sentiment antirromà comú.

Un dels esdeveniments més dubtosos que trobem és una acció naval en la qual Anníbal, que havia estat designat capità de la flota. Va haver-se d'enfrontar a una flota molt superior. Aquesta batalla sembla de dubtosa credibilitat perquè Anníbal posseïa una flota d'escassa qualitat contra una de molt millor qualitat. La va derrotar tirant-los àmfores i recipients amb serps i altres aràcnids verinosos dintre. Aquests vasos, en trencar-se, causaren un gran caos dins les naus enemigues. Per si això fos poc, els bitinis estaven protegits per armadures metàl·liques de cos sencer, ja que així es protegien de les picades de les serps, escorpins, aranyes, etc. D'aquesta manera atacaren de forma definitiva les naus enemigues.

Després d'aquestes accions el legat romà Tit Quint Flamini va arribar a la cort del rei de Bitínia l'any 183 aC, on un altre cop, un romà intervenia en un conflicte exterior. En aquest cas entre Pèrgam i Bitínia. No es pot saber amb seguretat si Tit Quint Flamini tenia la missió de jutjar i portar cap a Roma Anníbal o, pel contrari, va ser una idea pròpia. Cal dir que el rei Prúsias no va prestar cap ajuda a Anníbal, com va fer Antíoc, deixant-lo escapar. Amb tot, el Bàrcida ja estava preparat, ja que sabia que aquest dia arribaria en un moment o un altre.

2.19 L'última victòria d'Anníbal.

L'última residència d'Anníbal estava situada a la costa de Libisa i posseïa set camins subterranis per a poder fugir-ne. Aquests túnels varen ser descoberts i ocupats per soldats de Prúsias, el qual havia sacrificat un ja molt envellit Anníbal per tal de dur a terme una oportunista i interessada política amb Roma.

No se sap exactament com es va suïcidar, tanmateix la versió més versemblant, que es va suïcidar mitjançant una metzina que tenia sempre a mà amagada dins un anell.

D'aquesta manera veiem fins a on arribava la por dels romans vers el que va ser el seu pitjor enemic i on arribaren en la seva persecució incessant sobre un ancià. Per a Anníbal, aquest suïcidi i el fet de no caure en mans romanes amb vida fou la seva última victòria. Era un home vell i traït, que s'amagava dels seus perseguidors i no tenia forces per seguir amb aquest joc.

Tit Livi ens explica les que se suposa que foren les últimes paraules que Anníbal va pronunciar:

> *"Alliberem el poble romà de sa dilatada inquietud, ja que no tenen paciència per esperar la mort d'un ancià. No serà gran ni memorable la victòria que obtindrà Flamini sobre un home desarmat i traït. Aquest dia per si sol serà una prova del molt que han canviat els costums del poble romà. Els pares d'aquests advertiren al rei Pirrus, un enemic armat que tenia un exèrcit a Itàlia, per tal que tingués cura amb la metzina; aquests han enviat un emissari de rang consular per instigar a Prúsias perquè assassini un hoste amb traïdoria"*[14]

Pel que fa a la datació de la mort d'Anníbal, Tit Livi assegura que fou l'any 183 aC. Contràriament, Polibi ens la situa un any més tard. Pel que fa a les reaccions a Roma, una part de la població va aprovar la decisió de Flamini i una altra meitat, li va retreure la falta de cavallerositat, comparant la seva actitud amb la mostrada per Publi Corneli Escipió després de Zama.

Fins aquí la vida i les accions d'un home que va deixar contra les cordes el que seria el major imperi de la història. Una persona que va sobreviure les victòries i derrotes més contundents, qui va provocar la guerra mundial de l'Antiguitat. Fou un comandant que va aconseguir la gesta que ningú no pensava que fos, capaç de fer. Ell va creuar els Alps al front d'un exèrcit al començament de l'hivern. Fou l'únic cabdill que va fer trontollar un país com Roma i que va canviar la xarxa d'aliances com no ho havia fet ningú fins aleshores. Fou un militar i polític que va resistir viatges molt durs, traïcions i persecucions. Fou un home que va fer anar de bòlit els enemics més grans i que només va decidir per ell mateix on i quan havia de morir. En definitiva, la seva biografia correspon a una gran figura de talla mundial a la qual s'hi ha emmirallat gairebé tots els estrategs de totes les èpoques posteriors.

[14] Tit Livi. XXXIX, 51, 9.

3. REPERCUSSIONS DE LA CAMPANYA ITALIANA D'ANNÍBAL DINS LA SOCIETAT ROMANA.

3.1 Fragmentació de la societat romana.

Anníbal i la seva campanya contra Roma, tot i acabar en derrota, va provocar canvis profunds i duradors en la societat romana. Aquestes transformacions sociopolítiques provocaren uns condicionants que afavoriren la dictadura fruit de guerres civils entre militars distingits. Tot plegat, afavorí la concentració del poder militar en mans de poques persones que limitaven la influència del senat.

Cal dir que l'expedició d'Anníbal sobre Roma va donar ja símptomes del que seria el seu futur sistema polític, ja que es va escollir un dictador, Quint Fabi Màxim, quan la República es veia en una situació angoixant. Aquesta elecció es va fer després de les batalles de Trèbia i Trasimè, per contrarestar els desastres militars provocats per la guerra. Cal afegir que la gran derrota romana de Cannes es va produir després d'aquesta efímera dictadura de Quint Fabi Màxim, ja que aquest, com tenia tots els ressorts del sistema republicà a les seves mans, actuava amb molt més seny que no els cònsols posteriors.

A partir de la II Guerra Púnica i, més concretament, a partir de l'expansió romana pel Mediterrani oriental, la societat romana va patir uns canvis profunds en la seva organització. El poder suprem el controlaven els senadors. En segon lloc, els cavallers, que eren grans propietaris rics i també empresaris, banquers, comerciants... Aquesta classe constituïa una força emergent que aspirava a enriquir-se per l'obertura de nous mercats. Per últim hi havia la pagesia, que eren camperols amb ciutadania romana i també la gran massa d'esclaus que era la mà d'obra de l'època. En aquesta diferenciació de classes aviat sorgiren conflictes. Fins i tot, les desigualtats entre les classes dirigents desembocaren en la conflictivitat i la guerra civil de la part final de la República.

Les famílies i clans senatorials veien incrementades de forma ràpida la seva riquesa i, amb l'expansió cap a l'est, intentaven augmentar tant com podien la seva glòria i el seu renom. A més, la classe dels *equites* exigí i aconseguí tenir accés a la classe senatorial que controlava els afers polítics de Roma.

El seu poder va augmentar de forma ràpida, a expenses de les classes més pobres. A més els senadors feien la mateixa política i la mateixa vida tant en temps de pau com en temps d'hostilitats. En canvi, el poble estava molt cansat del servei militar i de les contínues guerres del temps de la República.

A més a més, els generals, juntament amb els seus suboficials i amics, s'apropiaven del botí i de tots els honors de guerra. En canvi, els legionaris i els soldats que eren els que realment havien lluitat i mort per aquesta victòria no aconseguien altre cosa que les engrunes dels honors i recompenses. També podien perdre les seves hisendes i les seves escasses propietats, si aquestes petites possessions entraven dins les pretensions econòmiques d'un aristòcrata o d'un general victoriós.

Els generals arribaven a Roma amb carros plens de tresors que havien obtingut del saqueig i dels rescats de guerra, sense repartir-ho de forma equitativa entre tots els seus homes. A més a més, les famílies més opulentes acaparaven les parcel·les de la pagesia o bé, se n'apropiaven mitjançant tota mena d'amenaces violentes.

Cal dir que a la classe dirigent només li importava el seu enriquiment personal i, per tant, les classes baixes es trobaven immerses en una situació molt desfavorable, ja que mentre uns s'enriquien de forma progressiva, els altres s'empobrien. És a dir, la pobresa de la gran majoria de la població fou una de les conseqüències immediates de la segona Guerra Púnica. Aquesta població de classe baixa fou la que més va sofrir, ja que va ser la que va rebre l'impacte directe de les grans derrotes provocades per Anníbal en territori itàlic. Anníbal va atacar i saquejar centenars de poblacions, de diversos tamanys, on va matar a bona part dels habitants. Aquestes morts es succeïren dins els estrats més baixos de la societat romana durant les posteriors campanyes d'expansió romana. Especialment a la conquesta d'Ibèria, amb la resistència dels pobles ibers i els celtibers de la península, especialment memorable fou la resistència del lusità Viriat.

A part de l'empitjorament de la situació de les classes baixes per les guerres continues que es duien a terme per l'expansió de les fronteres, la població agrícola minvava, ja que les classes riques i aristòcrates havien creat grans latifundis per al seu propi enriquiment. Al camperol, que en temps de guerra era un legionari més, no li pertanyia gairebé res del botí de guerra.

En canvi, en temps de pau, els aristòcrates latifundistes preferien utilitzar masses d'esclaus en lloc de camperols per treballar en les seves propietats al camp.

A més a més, aquests camperols ja no tenien terra pròpia, ja que els l'havien pres els grans latifundistes. D'aquesta manera s'agreujava la situació social. Els rics cada vegada eren més rics; i els pobres, més pobres. Així, doncs, la desigualtat social cada vegada esdevenia més palesa.

Aquesta situació social era molt semblant a l'existent durant els anys anteriors a la segona Guerra Púnica. Tanmateix, abans, aquesta societat romana es mantenia unida per la seguretat política i econòmica que tenien tots els estaments de la societat vers el sistema. Però, en aquest moment, aquests vincles d'unió dels diferents estaments de la societat llatina havien estat gairebé eliminats a causa de la crisi socioeconòmiques que provocaren una major estratificació de la societat.

Dins la societat romana va començar a aparèixer una sèrie d'odis entre les classes socials. Les masses d'esclaus se sollevaren contra els seus amos. Tal com la població italiana odiava Roma, ja que la diferència jurídica entre els italians i els romans era molt gran, així també creixia l'odi dels pobles ocupats pels romans, ja que els havien sotmès de forma brutal. Aquest últim fet era un problema per a Roma, ja que amb les seves expansions ràpides i espectaculars van haver de fer front a molts conflictes exteriors. Roma havia de mantenir controlada una gran extensió territorial i, per tant, cada vegada necessitava més soldats. D'aquesta manera, tot l'esforç bèl·lic requeia sobre les classes més baixes, perquè eren els que havien de fer el servei militar. Mentre els aristòcrates manaven fer la guerra i ampliar les fronteres, els pobres havien de morir per dur a terme el que els vells senadors i polítics havien manat fer. Aquesta situació és molt semblant a la que va descriure Herbert Hoover a una famosa cita als inicis de la II Guerra Mundial: "Els homes vells declaren les guerres, però són els joves els que les lluiten i els que moren".

De tot això es pot deduir que els romans, amb la seva expansió cap a l'est i l'oest d'Itàlia, crearen un imperialisme consolidat. Calgué esperar un segle, el qual va estar replet de conflictes armats entre classes, per la creació d'un sistema polític que controlés aquests països annexionats d'una manera eficaç. Aquest sistema donà lloc a l'imperi precedit per les temptatives dels dictadors.

El gran artífex de l'imperi fou Octavi August, que fent veure que respectava i defensava el sistema republicà creà un poder paral·lel controlat per la seva persona. Les províncies pacificades depenien del senat.

Ell controlava les que tenien problemes militars. D'aquesta manera, gràcies al seu comandament militar defensava i controlava tot l'aparell republicà.

Però abans de l'aparició d'Octavi August hi ha un segle de lluites entre classes. Aquest conflictes s'explicaran al següent apartat.

3.2 Conflictes socials de la part final de la República.

A partir d'aquest ràpid canvi d'estructura social varen esdevenir diversos conflictes entre les classes.

Inicialment trobem les revoltes d'esclaus maltractats a Sicília als quals s'aliaren una sèrie de camperols armats. Aquests ocuparen la ciutat siciliana d'Enna i se'ls uniren un nou grup d'esclaus que es rebel·laren contra els seus amos. El nombre d'aquest exèrcit arribava a més de 200000 persones. Finalment foren derrotats pels romans després d'una llarga guerra.

Posteriorment esclatà una nova revolta a Càpua promoguda per part d'uns esclaus maltractats. En aquell temps sorgí una nova insurrecció, de menors dimensions a Sicília.

La revolta del sud d'Itàlia, encapçalada pel traci Espàrtac, fou la més significativa de les que tingueren lloc en aquest temps. Aquesta revolta fou la més important a la qual va haver de fer front Roma. L'aixecament va començar a Càpua, on un grup de gladiadors es va rebel·lar. Aviat aconseguiren armes i varen aplegar al voltant seu un total de 120000 efectius, entre gladiadors i esclaus. Aquesta insurrecció només va ser aturada després d'una guerra llarga i fatigosa, on Roma va haver de mobilitzar, com a mínim, vuit legions sota el comandament de Marc Licini Cras.

Tots els aixecaments sorgits durant aquesta part final de la República foren promoguts per classes baixes que aconseguien armament amb facilitat. L'avenç inicial d'aquests rebels es devia, principalment, al factor sorpresa. Posteriorment, al seu campament arribaven milers d'esclaus fugitius o servents dels latifundis dels aristòcrates. Tanmateix, els exèrcits sollevats no eren ben acollits als grans nuclis urbans. Els esclaus

i els camperols de les ciutats es mantenien al marge i no s'incorporaven a les files dels insurrectes. Aquests esclaus volien fundar un estat propi sota el comandament d'un capdavanter valorat.

Altres grups, com el d'Espàrtac, desitjaven traspassar els Alps i assentar-se a la Gàl·lia, d'on molts provenien. Cal dir que aquestes insurreccions servils no varen abolir l'esclavitud dins les seves lleis arcaiques. Utilitzaven els seus antics amos com proletariat per a les seves fargues, ja que la seva indústria armamentística havia de ser de dimensions considerables per tal que les masses d'esclaus pogueren ser armades.

Aquests enfrontaments varen ser provocats per l'opressió sobre els esclaus, tant agrícoles com gladiadors. Hi havia unes pràctiques brutals que havien estat imposades pels aristòcrates, aquests les veien com un fet normal i políticament correcte. Aquest tracte inhumà tenia lloc d'una forma especial a les grans finques agrícoles, ja que els esclaus eren explotats molt per damunt de la seva capacitat de treball.

Hi hagué diversos aixecaments, com és el cas del d'Aristonic de Pèrgam. Aquesta insurrecció va tenir lloc a l'Àsia Menor i fou sufocada després que s'escampés per l'Orient Pròxim i per Grècia. Aquesta rebel·lió no va estar relacionada amb un intent de canvi d'estructura social, sinó amb la intenció de lliurar-se del jou de Roma. A més a més, aquest aixecament va ser dut a terme bàsicament per les classes més baixes de l'Àsia Menor.

Però aquests conflictes no tingueren grans repercussions a Roma, ja que tingueren lloc força lluny de la ciutat de la ciutat tiberina.

A Itàlia esclataren les guerres socials a les ciutats que volien tenir els mateixos drets que els ciutadans de Roma. Algunes ciutats italianes, cansades dels abusos als quals els llatins els sotmetien, es revoltaren quan el cònsol Marc Fulvi Flac va intentar augmentar els drets dels ciutadans romans. Aquesta insurrecció tenia com a finalitat la obtenció del dret de ciutadania romana per les classes més riques. Per a les classes més populars es tractava de disminuir lleugerament les diferències socials. Aquesta guerra es va desenvolupar de forma favorable per als sollevats. Quan aquests insurrectes foren nombrosos i aconseguiren armes varen forçar que Roma acceptés les seves condicions. D'aquesta manera, tota Itàlia va poder considerar seves les conquestes de Roma i sentir-se part de la gran polis tiberina.

Per últim, i com a culminació dels canvis polítics a Roma per causa de la segona guerra Púnica trobem el temps de les guerres civils.

Inicialment trobem la guerra entre Mari i Luci Corneli Sul·la, en la qual els *optimates*, és a dir, l'aristocràcia republicana, dirigits per Sul·la i els populars, sota el comandament de Mari, s'enfrontaren els uns contra els altres. Aquesta guerra fou molt dura, ja que entraren diverses vegades a Roma els exèrcits d'ambdós bàndols. Finalment acabà amb la victòria de Sul·la, la qual cosa significà la victòria dels aristòcrates o *optimates*. A més a més, Sul·la es va proclamar dictador i promulgà lleis per tal de reforçar la classe aristòcrata i rica amb l'augment del nombre de senadors fins a un total de 300.

Aquest règim durà fins a l'aparició del primer triumvirat, algunes dècades després. El primer triumvirat, format per Cras, Gai Pompeu Magne i Gai Juli Cèsar, es va desintegrar després de la mort de Cras a mans dels parts. D'aquesta manera, entre els dos membres restants del triumvirat sorgiren desconfiances i recels. Encara que realment era un enfrontament entre pompeians o partidaris del sistema de la vella República i d'un nou sistema monàrquic que no va consolidar promogut per Gai Juli Cèsar.

D'aquesta manera, entre Gai Juli Cèsar, el general que havia obtingut una fama i un renom molt grans a la guerra de les Gàl·lies i era partidari de la monarquia, i Gai Pompeu Magne, que havia continuat les conquestes a Orient i era partidari de la república, varen esclatar hostilitats, provocant una nova guerra civil entre els partidaris de l'un i de l'altre.

El senat va intentar prendre a Cèsar el comandament de l'exèrcit de la Gàl·lia i aquest s'hi negà. Com a acte de desobediència creuà el Rubicó per tal de perseguir els pompeians que amb el seu capdavanter havien passat a Grècia. Cèsar va ocupar Roma i es va proclamar dictador pel poble. Posteriorment, Cèsar va dur a terme unes campanyes fulminants sobre els seus enemics, tant per la península Ibèrica com pel nord d'Àfrica o per la resta de l'Europa occidental. Per acabar amb la guerra, Cèsar va obtenir una victòria contundent a Farsàlia, sobre l'exèrcit senatorial comandat per Pompeu. Finalment, Cèsar perseguí les escasses tropes que s'havien reagrupat per Hispània i Àfrica i, acabà derrotant totes les formacions enemigues.

En aconseguir la pau, Cèsar intentà reorganitzar l'estat que estava en plena descomposició política i social. Ell, un estrateg reeixit i experimentat veia clarament quin era el problema al deslloriga dor de la societat romana.

Roma havia de restar sotmesa a les ordres d'una única persona i una única veu familiaritzada en la guerra, ja que un dels majors problemes anteriors era la diferència de criteri que tenien els que manaven les campanyes i feien lleis al Senat, i els militars que eren aquells que realment havien de posar-se front l'enemic i lluitar per la seva pàtria lluny del centre de discussions de Roma. D'aquesta manera, Cèsar va proclamar una dictadura, mitjançant la qual controlaria Roma i faria que aquesta inseguretat i trencament que patia la societat romana, no tinguessin vida dins aquesta societat unificada sota una mateixa veu.

3.3 De la República a l'Imperi: Octavi August.

Després de l'assassinat de Juli Cèsar a les idus de març, el seu fill adoptiu Gai Juli Cèsar Octavià, tot i ser molt jove, va presentar-se en contra d'Antoni, el lloctinent de Cèsar. Ho va fer com a amic dels senadors i especialment de Ciceró. Amb l'ajuda d'aquests es va imposar a Antoni. D'aquesta manera va obligar als conjurats, els quals havien matat el seu pare adoptiu, a fugir cap a orient. Posteriorment es va crear un nou triumvirat entre Octavi, Antoni i Lèpid. Entre aquests tres personatges es van repartir les possessions de l'Imperi Romà: Antoni va obtenir Orient, Octavi, Occident i Lèpid, Àfrica. A partir d'aquest moment, Lèpid passà a segon pla i Octavi va guanyar a Antoni i Cleòpatra a la batalla d'Àccium el 2 de setembre del 31 aC i va fer desaparèixer aquesta lluita interna entre els membres del triumvirat.

D'aquesta manera, Octavi es va nomenar *Augustus*, és a dir, venerable, un títol religiós. Cal dir que amb l'entrada de l'imperi s'inicià l'anomenada *Pax Romana* en gran part provocada per la major estabilitat política, social i econòmica que va comportar aquests canvis polítics després de gairebé un segle de lluites civils.

Octavi August fou el primer emperador de Roma, però el pas de la República a l'Imperi el va fer amb molta lentitud i cautela. El fill adoptiu de Cèsar compartia les idees del seu pare, però va viure de prop tot el que li havia succeït a Gai Juli Cèsar per no estar massa d'acord amb el Senat.

Octavi es va posicionar com a amic del sistema republicà i dels senadors, els va oferir les províncies pacificades, mentre ell mantenia el seu poder sobre aquelles que estaven en guerra. D'aquesta manera s'assegurava el control i la influència sobre tot l'exèrcit. A més a més, com les fronteres hostils de Roma estaven lluny de la capital, Octavi creà la guàrdia Pretoriana. Aquest cos era un grup militar personal que es trobava sota el seu control directe a la ciutat de Roma.

Ell va mantenir que aquesta guàrdia personal no entraria a la polis del Tíber, però el seu campament es trobava justament arran de les muralles de la ciutat. Per tant si sorgia algun problema podrien entrar a Roma molt ràpidament.

D'aquesta manera, Octavi tenia el poder sobre l'exèrcit i sobre Roma i, quan donà el cop definitiu, el Senat, desprevingut, creia que era un amic de la República. Així, August posà tot l'imperi sota el seu comandament. Tot i el sistema autocràtic, Octavi va conviure amb el Senat a Roma i no el va dissoldre. Tanmateix, la seva influència d'aquesta institució en la política romana era més aviat testimonial.

Fins aquí l'evolució social des de la segona Guerra Púnica fins que s'estabilitzà la situació social romana. De tot plegat es pot deduir que les campanyes d'Anníbal, a la llarga, varen provocar que el sistema republicà no pogués conviure amb l' imperialisme en expansió constant. Calia un govern fort i centralitzat comandat pel poder militar que havia eixamplat les fronteres. Aquest poder autocràtic, que substituí la vella república fou inaugurat per Octavi August.

4. L'IMPACTE DE LA FIGURA D'ANNÍBAL DINS LA HISTÒRIA DE L'ART.

4.1 Edat Antiga.

Les representacions que trobem d'Anníbal durant l'Edat Antiga són escasses, ja que aquest personatge, en ésser derrotat, no fou ell qui va decidir a qui havien de retratar en les obres d'art. D'aquesta manera només podem fer cas de les petites representacions de busts de perfil que ens trobem a la numismàtica de l'època.

Arxiu extret de www.alittlehistoryproject.com

Tanmateix, hi ha un bust que és considerat el retrat d'Anníbal per molts experts. Va ser trobat en un jaciment de l'antiga ciutat de Càpua, on Anníbal hi va ser força anys. D'aquesta manera, aquest bust de marbre, que actualment es troba al Museu Arqueològic Nacional de Nàpols, és la representació d'Anníbal més fiable que conservem.

No obstant això, estudis recents sobre aquesta figura de marbre han revelat dades interessants, ja que, tot i la seguretat que es tracta d' Anníbal. Segurament es tracta d'una obra realitzada al Renaixement.

Per últim trobem algunes obres que, tot i que s'està gairebé segur que són altres representacions, diversos especialistes consideren que és la figura d'Anníbal Barca. Exemples d'aquest fet són l'herma de la Villa Albani de Roma o un bust de bronze trobat a Volúbilis i conservat a Rabat. Diversos crítics veuen en aquest bust una representació d'un Anníbal adolescent.

Imatge de www.nieuwekerk.nl

4.1.1 Numismàtica.

A continuació presentem la reproducció d'unes quantes monedes, les representacions de les quals es corresponen a retrats del perfil d'Amílcar i d' Asdrúbal el Bell.

Estan fetes d'argent extret de les mines del sud de la península Ibèrica. Cal dir, que aquestes representacions són els retrats considerats més fidels dels primers cabdills Bàrcides a la península Ibèrica.

Encara que a l'efígie de la moneda de la part superior hi podem veure trets propis de Melkart/Hèracles. Encara que tots els entesos semblen coincidir que es tracta d'una representació del pare d'Anníbal, Amílcar Barca.

Les representacions d'Anníbal,presenten dos tipus diferents. El primer model representa un nen de perfil a l'anvers, amb un elefant al revers. Aquest nen no se sap ben bé si realment és Anníbal, però, per la datació, el experts el reconeixen com al Bàrcida en edat infantil. Aquest infant mostra uns trets clars i evidents que ens indiquen que és un africà. En primer lloc cal assenyalar el cabell arrissat i, en segon lloc, els llavis molt pronunciats.

Imatges extretes de www.tesorillo.com

Per tal que es vegi que la moneda no va ser una creació aïllada, sinó una encunyació en sèrie, a continuació es presenten dues monedes clarament diferents seguint el mateix model.

A continuació trobem dues encunyacions amb el perfil d'Anníbal Barca. Aquestes monedes tenen un clar tret en comú: es tracta d'un bust de perfil, sense barba, amb el cabell arrissat, com característiques típicament africanes, a més, porta una corona de llorer i una clava a l'espatlla. Pel que fa al revers, les encunyacions púniques tenien diversos models característics: el cavall, la palmera i sobretot l'elefant, l'element més característic i singular de l'exèrcit cartaginès.

En aquesta imatge es mostren dos tipus de monedes. En els anversos d'ambdues encunyacions, trobem el perfil d'un Anníbal llorejat, amb l'única diferència que en la segona representació el Barca porta una clava. En els reversos si que hi ha una diferència notable, ja que en la primera imatge hi veiem un cavall amb una palmera al darrere. En la segona moneda hi veiem un elefant caminant a pas lent sobre un sòl representat per una línia horitzontal. Tal com anteriorment també s'ha fet, a continuació es presenten monedes clarament diferents entre elles. S'hi nota fàcilment, però, la utilització d'un patró comú.

Aquestes monedes són d'argent hispà, amb un diàmetre d'entre 12 i 13 mm i de 1'58 g de pes. Foren encunyades a finals del s. III aC. Cal dir que aquestes petites representacions són les imatges més fidels del Barca que tenim al nostre abast. Constitueixen unes guies fonamentals per a fer-nos una idea del rostre i de l'expressió d'Anníbal més propers a la realitat.

4.2 Edat Mitjana.

En aquesta franja de la història, la representació d'escenes clàssiques i de guerres de l'antiguitat queden apartades. Aquest fet és degut a l'explosió religiosa de caràcter cristià dins l'art en els períodes del romànic i del gòtic. És per aquest fet que les úniques representacions que es feren del Bàrcida i de les seves campanyes les trobem als llibres que es copiaven als monestirs. Concretament en manuscrits de la història de Tit Livi trobem miniatures que il·lustren els textos de l' historiador de Pàdua.

Cal dir que les representacions més comunes són les de batalles i violència, corresponent a la mentalitat de l'època.

Aquesta és una representació de la batalla de Zama. Observem que els exèrcits estan diferenciats únicament pel color de la seva armadura. Podem veure també la representació d'unes muralles, inexistents en la vertadera batalla de Zama, i, just a sota, una filera d'elefants.

Arxiu extret de www.histoire-fr.com

Imatge extreta de www.digitalhit.com

Aquesta miniatura correspon a una batalla entre romans i cartaginesos, probablement la de Cannes. Podem veure una plana i un riu al costat del camp de batalla. Per aquest motiu arribem a la conclusió que és Cannes. Observem una pàgina molt decorada amb motius naturals i una narració a la part inferior de la il·lustració.

4.3 Renaixement.

Durant el Renaixement, el tema d'Anníbal com a model de les representacions va tornar a ésser reprès, molt especialment dedicat també a la figura d'Escipió l'Africà. Aquest moviment representa un resorgiment de l'art i la cultura grecollatina, el qual pensa que s'ha de retornar a l'ordre clàssic en depriment de la situació de inestabilitat de la Edat Mitjana.

Aquest moviment es realitza especialment Itàlia i, més concretament a Florència. Tanmateix també hi ha un moviment al nord d'Europa, especialment a la zona de Flandes.

Així doncs, trobem diverses representacions de la batalla de Zama, totes elles amb un patró molt semblant.

Arxiu extret de www.art.com

En aquesta obra observem elefants al centre de la pugna. Cal fer especial referència al del fons, al qual li cau la torre. La resta són soldats romans, en la seva majoria de cavalleria, amb formacions tancades de llancers als costats.

Hi ha també altres series de tapissos que representen escenes, no de la vida d'Anníbal, sinó dels fets més representatius que va dur a terme Escipió l'Africà. Aquesta col·lecció de tapissos la va dur a terme Giulio Pippi.

Imatges de www.insecula.com

4.3.1La batalla de Ticí.

Imatge extreta de www.insecula.com

- **FITXA TÈCNICA.**

  -Títol: La batalla de Ticí.

  -Autor: Giulio Pippi (1499-1556), disseny original. Obra present, Manufacture de Gobelins, sota el regnat de Lluis XIV a França.

  -Datació: 1688-1689.

  -Localització: Musée du Louvre.

  -Tipus: Tapís de temàtica històrica .

  -Suport i tècnica: Llana i seda.

  -Corrent: Renaixement.

- **INTERPRETACIÓ DE L'OBRA.**

Estem davant d'una obra d'una crueltat absoluta, la qual ens mostra una batalla en tota la seva acció. Representa la batalla de Ticí, en la qual Publi Corneli Escipió va salvar el seu pare.

En la part central de la imatge podem veure, a terra, un home que porta una barba de dimensions considerables. Aquest personatge és Publi Corneli Escipió, pare d'Escipió l'Africà. Aquest està ferit a la testa i se l'intenta apartar de la part central del combat. Percebem que sobre un cavall, just damunt de Publi Corneli Escipió, hi ha un home jove, el qual participa de forma activa en el combat, ja que està a punt de donar un cop mortal a un enemic que agafa pels cabells. Aquest soldat tan jove és Publi Corneli Escipió l'Africà.

Cal recordar que segons la tradició literària, Publi Corneli Escipió fou salvat pel seu fill quan estava ferit. D'aquesta manera, el tapís representa aquest moment dins la batalla de Ticí.

Observem unes escenes bèl·liques de gran detall i dramatisme, en una de les quals veiem dos soldats escanyant-se. Els soldats responen al model característic entre romans i púnics, ja que els llatins porten armadures i armes occidentals amb els cascs típics de Roma, i els cartaginesos duen armadures orientals i, fins i tot, turbants en alguns casos.

Cal dir que aquest tapís, igual que molts altres, correspon a un disseny del Renaixement, però va ser realitzat a França, sota el regnat de Lluis XIV. D'aquesta manera s'explica la diferència entre el disseny i la seva plasmació en un tapís.

4.3.2 Tapís de la història d'Escipió: La batalla de Zama.

Imatge extreta de www.louvre.fr

- **FITXA TÈCNICA.**

  -Títol: Tapis de la història d'Escipió: La batalla de Zama.

  -Autor: Giulio Romano (1492-1546), esbós original. Manufacture de Gobelins, obra present.

  -Dimensions: 4,35 m × 7,40 m.

  -Datació: 1688-1690.

  -Localització: Musée du Louvre.

  -Tipus: Tapís de temàtica històrica.

  -Suport i tècnica: Fons en llana i el tapís de seda.

  -Corrent: Renaixement. Aquesta obra va ser realitzada, més tard al taller del rei de França, Lluis XIV.

- **INTERPRETACIÓ DE L'OBRA.**

Observem una escena viva i plena d'acció en tots els seus costats. La part central és la que ocupa la imatge d'una forma més clara, ja que hi veiem una composició amb diversos elefants que, per les seves dimensions, podem afirmar que són indis.

En primer pla, però, hi ha diversos genets que per la seva vestimenta i armadura semblen romans. A la part central de l'obra i en primer pla hi ha un soldat veterà, el qual porta una mena de capa blava i, que a més a més, sembla arengar els seus homes per tal de fer front a la càrrega dels elefants d'Anníbal. A més a més, aparenta una acció de diàleg amb el genet que té a la seva esquerra. D'aquesta manera, Escipió el deu animar per tal d'espantar els elefants amb les espases i les *pila*.

Els elefants que trobem més a prop són atacats amb foc al seu costat. L'animal de la dreta es defensa utilitzant la trompa. El de l'esquerra avança amb pas ferm per sobre dels enemics. També és destacable la representació de la por que aquests paquiderms provocaven dins les línies enemigues. Una figura humana posada d'esquena als elefants es tapa el rostre amb els seus braços per por d'aquests animals. La figura està situada a la part mitjana dreta de la imatge, justament darrere de l'home que porta la torxa a la mà dreta i que ataca l'elefant.

Així doncs, podem observar els dos exèrcits en plena batalla amb, fins i tot, soldats caiguts dels púnics en primer pla, representats com a sarraïns amb turbant, i romans a la vora dels elefants. Al fons de la imatge, alguns elefants ja han fet mitja volta i es dirigeixen cap a les línies de l'exèrcit púnic. Cal remarcar que el castell que duu l'animal de l'esquerra cau damunt dels guerrers púnics.També als costats de la imatge podem veure un grup compacte de soldats que porten llança. Aquest fet es degut a la visió de la guerra que es tenia al segle XVII, ja que en contra del que feien els romans, els exèrcits estaven constituïts, gairebé en la seva majoria, per piquers. Els llatins, en canvi, utilitzaven la legió manipular caracteritzada per estar disposada en tres línies: *hastati*, *principes* i *triarii*.

També és molt representatiu el marc que envolta l'obra i les figures que hi ha plasmades. Observem motius naturals a la part esquerra, dreta i inferior, amb diverses figures d'infants. En canvi, al marc superior és de dimensions més reduïdes segurament per la grandària exigida de l'obra.

4.3.3 Anníbal a Itàlia.

Imatge extreta de www.museicapitolini.org

- **FITXA TÈCNICA.**

  -Títol: Anníbal a Itàlia.

  -Autor: Jacopo Ripanda (1485-1516).

  -Datació: Inicis del segle XVI.

  -Localització: Musei Capitolini (Roma).

  -Tipus: Fresc històric.

  -Suport i tècnica: Pintura sobre paret.

  -Corrent: Renaixement.

- **INTERPRETACIÓ DE L'OBRA.**

Podem observar Anníbal entrant victoriós a Itàlia després d'haver travessat ja les planes del Po en direcció cap a Roma. Aquesta ciutat es representa per les muralles del fons. Anníbal arriba sobre un elefant, anomenat *el Siri*, ja que va ser l'únic paquiderm que va aconseguir travessar amb èxit els Alps.

L'exèrcit s'hi veu abatut i exhaust, ja que el viatge fou molt llarg i difícil de dur a terme. Els soldats s'han de recolzar en bastons i altres s'arrosseguen per terra.

Aquest exèrcit púnic està representat com un exèrcit sarraí medieval, encara que les seves armes són occidentals, com és el cas de les alabardes que porten alguns soldats del centre de la formació.

Anníbal sembla assenyalar cap al sud, és a dir cap a Roma. Aquest fresc està situat a la *sala di Annibale*, sala d'Anníbal, dels Museus Capitolins de Roma. L'obra és la peça central d'aquesta estança, tot i que també hi ha diverses representacions de la història de Roma. El fresc fou realitzat sobre una paret, la qual també va ser molt decorada.

4.4 Barroc.

El Barroc es caracteritza per enriquir exageradament l'art i les expressions. D'altra banda, es manifesta com una expressió grandiloqüent de la religió, sobretot al barroc hispànic, en comparació amb el que succeïa a l'època del Renaixement. D'aquesta manera, l'art deixava de banda els fets de l'antiguitat i la representació dels seus cabdills. Tanmateix, les escenes i els temes més comuns eren de caràcter religiós, de la vida quotidiana i de gestes bèl·liques.

Per tant, l'única representació important que comentem és una escultura d'Anníbal una mica aïllada del corrent artístic barroc.

Durant l'època del Barroc, però, es varen realitzar tapissos seguint models dels autors del Renaixement. Per tant, tot i l'escassetat d'obres en aquesta època, es varen copiar els models anteriors per fer-ne tapissos.

4.4.1 Anníbal triomfant

Il·lustració extreta de www.esacademic.com

- **FITXA TÈCNICA.**

-Títol: Anníbal triomfant.

-**Autor:** Sébastien Slodtz (1655-1726).

-**Dimensions:** 2.5 m × 1.06 m × 92 cm.

-**Datació:** 1704.

-**Localització:** Musée du Louvre.

-**Material:** Marbre.

-Corrent: L'obra es pot situar en un període de transició entre Barroc i Rococó.

- **INTERPRETACIÓ DE L'OBRA.**

En aquesta obra se'ns presenta un Anníbal molt serè, el qual té la mirada perduda i sembla que contempli amb orgull les restes de la victòria que ha aconseguit. Té un aire victoriós i porta, a la seva mà dreta, un estendard romà aconseguit d'algun aquilífer llatí mort. El Bàrcida trepitja restes dels enemics caiguts: un escut i un altre estendard amb l'àguila romana. Amb aquesta serenitat, Anníbal està comptant, sense mirar, els anells recollits dels cadàvers dels cavallers romans caiguts a la batalla. Això ho fa amb la mà esquerra amb els anells dins un gerro.

Aquest recompte es va fer per tal de mostrar proves al consell cartaginès de les dimensions de la victòria, encara que no tingué grans conseqüències en el transcurs de la campanya.

4.5 Neoclassicisme.

El Neoclassicisme recupera la mentalitat renaixentista i exalta la cultura grecollatina. Per tant, també té preferència pels cabdills de l'època clàssica. Així, doncs, en aquest període observem una quantitat força considerable d'obres relacionades amb Anníbal. Aquest nou classicisme tindrà com a gran referent el pintor francès Jacques Louis David.

Els moments finals d'aquest moviment artístic destaquen per la presència, per primera vegada, de Napoleó Bonaparte. Aquest personatge també provocà una major explosió de les representacions d'Anníbal, ja que el general francès es comparava amb el cabdill púnic.

En un dels retrats seus que va fer Jacques Louis David queda clar aquest emmirallament grat per a Napoleó. L'obra és un retrat eqüestre anomenat *Napoleó travessant els Alps* o *Napoleó al pas de Sant Bernat*.

En aquesta obra veiem Napoleó dalt d'un cavall, per damunt d'una roca amb diversos noms gravats. També es veu a la llunyania el seu exèrcit.

Representació de l'admiració que tenia Bonaparte per Anníbalsón les inscripcions a la roca de la part inferior esquerra. Imatges extretes de albalathmc.files.wordpress.com

En les inscripcions podem llegir de forma clara "Bonaparte", fent referència a ell mateix, "Annibal", anomenant el cabdill púnic, i "Karolus Magnus", en català Carlemany. Napoleó es posa dels altres dos personatges, ja que ell també travessà els Alps, com Anníbal, i va ampliar de forma considerable les fronteres de França, com Carlemany.

4.5.1 Anníbal vencedor contempla Itàlia per primera vegada des dels Alps.

Imatge extreta de arteiconografia.blogspot.com

- **<u>FITXA TÈCNICA.</u>**

  -Títol: Anníbal vencedor contempla Itàlia per primera vegada des dels Alps.

  -Autor: Francisco de Goya y Lucientes.

  -Dimensions: 87×131,5 cm; esbós: 30,5×38,5 cm.

  -Datació: 1770

  -Localització: Fundación Selgas-Fagalde; esbós: Museu de Saragossa.

  -Tipus: Pintura històrica.

  -Suport i tècnica: Oli sobre llenç.

  -Corrent: Neoclassicisme.

- **INTERPRETACIÓ DE L'OBRA.**

En l'obra de Francisco de Goya y Lucientes podem observar un Anníbal en la part central, el qual observa amb atenció el paisatge que es troba darrere de l'observador. El Bàrcida té una actitud reposada amb un peu una mica més avançat per no caure pel pendent de la muntanya. Anníbal, amb una actitud clàssica del contrapposto, aixeca la visera de l'elm i tanca amb molta força el puny dret en senyal d'alegria per la gesta que acabava d'aconseguir. A la seva esquerra hi ha un genet portaestendard el qual s'inclina per poder seguir la mateixa direcció que la mirada del seu comandant. Darrere d'Anníbal, un àngel li indica amb la seva mà dreta cap a on ha d'anar.

Del cel, a la part superior dreta de la imatge, baixa la Victòria amb una corona de llorer a la mà. Possiblement per tal de coronar Anníbal vencedor. També és destacable que la mà esquerra de la Victòria descansa sobre la roda del seu carro. Això pot significar la velocitat amb la qual canvia de bàndol la sort i el signe de la victòria.

A la part dreta de l'obra observem uns soldats de la cavalleria d'Anníbal, els quals comencen el descens cap a les planes del Po. A la part esquerra, hi trobem una pugna entre el púnic i, probablement, els habitants dels Alps.

Destacable és la figura en primer pla que dóna l'esquena a l'observador. És una representació amb el cos d'un home fort i el cap de bou. Aquest híbrid porta entre les seves mans un recipient de dimensions considerables, amb el qual aboca el contingut muntanya avall. Aquest ésser representa el riu Po, el qual neix a la zona dels Alps i creua les planes de la Llombardia, també anomenades planes del Po. Aquesta representació està relacionada amb la iconologia de Cesare Ripa, el qual representava el riu Po d'aquesta manera.

Aquesta obra fou presentada al concurs de l'Acadèmia de Parma de l'any 1770. El tema era l'arribada triomfal d'Anníbal a Itàlia i hi havia uns requisits pel que fa al contingut que Goya va acomplir de forma precisa.

4.5.2 Anníbal jura odi etern.

Il·lustració extreta de www.oceansbridge.com

- **FITXA TÈCNICA.**

  -Títol: Anníbal jura odi etern.

  -Autor: Jacopo Amigoni (1675-1752).

  -Datació: Desconeguda.

  -Localització: Col·lecció privada.

  -Tipus: Pintura històrica.

  -Suport i tècnica: Oli sobre llenç.

  -Corrent: Neoclassicisme.

- **INTERPRETACIÓ DE L'OBRA.**

En aquesta obra podem veure el moment en què un Anníbal molt jove jura enemistat eterna contra el poble romà. Cal dir que aquest fet és un dels més discutits entre els historiadors moderns, però és un esdeveniment gairebé obligatori en les biografies narrades pels autors clàssics.

Hi podem observar un infant, el qual està a la part central de la imatge, que introdueix la seva mà esquerra dins un recipient, el qual segons la tradició contenia sang.

Mentre l'infant fa aquesta acció, un home vestit amb abillament militar, representa el seu pare Amílcar Barca. També duu una capa de color vermell la qual pot fer referència al caràcter guerrer de l'home i a la sang que ha vessat. El general Bàrcida assenyala una sèrie d'objectes que trobem a la part inferior de la imatge. Aquests són de procedència romana, entre els quals veiem un estendard romà, una armadura i un casc llatins, i una representació de la lloba Capitolina amb Ròmul i Rem, els fundadors de Roma. Amílcar disposa l'arma en direcció al símbol de Roma, amb l'espasa a la seva mà dreta.

També hi observem dos homes al costat de la representació de la deïtat que hi ha a la part central dreta de la imatge. Aquests personatges deuen ser sacerdots, ja que estan a la part més propera d'on es realitza el ritual. Mentre miren Anníbal assenyalen l'estàtua del déu.

A la part inferior dreta de la imatge hi ha un altre infant, més petit que Anníbal. El nen deu ser un dels germans d'Anníbal Barca i està atiant unes brases de les quals surt fum. També hi podem veure, al fons de la imatge, diversos soldats, els quals ens indiquen la procedència militar del Bàrcida i les repercussions que tindrà aquest jurament dins l'àmbit de la guerra.

La imatge es desenvolupa a l'aire lliure, dins una ciutat i a les portes d'un temple, al peu d'unes escalinates.

4.6 Romanticisme.

El tema d'Anníbal durant el Romanticisme no es considera important. Únicament a la part inicial d'aquest moviment segueix el model de Napoleó i, per aquest motiu, es fa alguna representació durant els primers anys del segle XIX.

D'altra banda, la posició d'exaltació de sentiments, de la natura i de l'obra imperfecta, pel difuminat del dibuix a favor dels colors, provoca que les realitzacions artístiques d'aquest moviment no siguin, ben bé, visions reals d'Anníbal.

Un exemple és l'obra *Tempesta de neu*, on ni tan sols apareix l'exèrcit del Bàrcida ben nítid i definit. Tanmateix, l'obra del pintor valencià Francisco Domingo Marqués, dins del corrent historicista, ens mostra a un Bàrcida entrant a Sagunt. Cal dir que la primera obra destaca la natura i a la segona, l'admiració i el sentiment de l'autor provocat pel fet històric que va afectar els habitants del seu país a l'edat Antiga.

4.6.1 L'últim dia de Sagunt.

Imtage extreta de www.artehistoria.jcyl.es

- **FITXA TÈCNICA.**

  -Títol: L'últim dia de Sagunt.

  -Autor: Francisco Domingo Marqués (1848-1920).

  -Dimensions: 86 x137 cm.

  -Datació: 1869.

  -Localització: Museu de Belles Arts de València.

  -Tipus: Pintura històrica.

  -Suport i tècnica: Oli sobre llenç.

  -Corrent: Romanticisme/ historicisme.

- **INTERPRETACIÓ DE L'OBRA.**

Aquesta obra de Francisco Domingo Marqués representa el moment en el qual Anníbal pren la ciutat de Sagunt. Hi podem observar un gran dramatisme en aquesta escena gràcies als colors vius que donen més passió i força a l'obra.

L'escenari en el qual ens trobem està ple de cadàvers i persones ferides. Els que no ho estan deixen entreveure la desesperació i la por a la qual estan sotmesos. A més a més podem veure a la part superior esquerra de la imatge uns edificis en flames, que afegeixen major crueltat a l'obra.

Si hi pot observar, al costat dret de l'obra, Anníbal i les seves tropes entrant a la ciutat davant de la desesperació dels saguntins. Anníbal hi apareix sobre un carro tirat per dos cavalls. Amb el braç esquerre agafa les regnes dels cavall. Té el braç dret aixecat, els dits del qual assenyalen l'edifici en flames, la qual cosa ens vol dir que estava donant ordres als homes que venien darrere seu. A la seva ma esquerra hi podem veure un soldat que escolta amb atenció el que Anníbal mana fer.

Es pot observar que el carro d'Anníbal s'obre pas per sobre dels cadàvers dels saguntins. Just davant hi ha un infant, la mare del qual intenta protegir-lo del carro apartant-lo al seu darrere.

Aquesta obra és una de les més importants fetes per l'autor valencià Francisco Domingo Marqués.

4.6.2 Tempesta de neu: Anníbal i el seu exèrcit traspassen els Alps.

Imatge extreta de www.theartwolf.com

- **FITXA TÈCNICA.**

  -Títol: Tempesta de neu: Anníbal i el seu exèrcit traspassen els Alps.

  -**Autor:** Joseph Mallord William Turner (1775-1851).

  -**Dimensions:** 237,5×146 cm.

  -**Datació:** 1810-1812.

  -Localització: Tate Gallery (Londres).

  -Tipus: Pintura històrica.

  -Suport i tècnica: Oli sobre llenç.

  -Corrent: Romanticisme amb un clara tendència cap a l'impressionisme.

- **INTERPRETACIÓ DE L'OBRA.**

En aquesta obra podem observar l'exèrcit d'Anníbal traspassant un pas del Alps. La part més important i, conseqüentment, la que ocupa més espai, no és l'exèrcit, sinó la zona de la tempesta en la qual destaca el color.

Com és la tempesta la que té importància en aquesta obra, la creació és també anomenada *Tempesta de neu*.

Aquesta peça mostra la grandiositat de la naturalesa en comparació amb la petitesa de l'ésser humà. Això constitueix un tret característic del Romanticisme.

L'exèrcit d'Anníbal ocupa una franja molt petita de la part inferior de l'obra, on hi ha vida humana. La part de la natura és la que té un paper més destacat, ja que sembla absorbir les tropes púniques, i les fa encara més petites del que són realment.

A la part inferior esquerra hi ha un grup de reconeixement que sembla saquejar el cadàver d'un genet caigut i altres grups que es dediquen al pillatge. Però tots els soldats es giren en direcció cap a la gran tempesta que està a punt d'engolir-los. A la part dreta podem observar el gruix de l'exèrcit, el qual ja es troba sota la foscor de la tempesta i s'il·lumina amb torxes.

La figura d'Anníbal és utilitzada per William Turner com a paral·lelisme entre ell i Napoleó Bonaparte. Vol comparar l'intent d'envair la Gran Bretanya per part de Bonaparte amb el pas d'Anníbal pels Alps, ja que , Napoleó es comparava amb Anníbal. El francès també va travessar els monts alpins per dur a terme la seva campanya sobre Itàlia.

La representació d'Anníbal durant els inicis del s. XIX era un tema recorrent, ja que Napoleó s'hi emmirallava i, també, bona part d'Europa depenia de Bonaparte.

4.7 Actualitat

Des del Romanticisme fins a l'actualitat s'han fet escasses representacions de la figura d'Anníbal Barca.

Actualment el record d'Anníbal Barca sobreviu principalment a la seva ciutat natal, Cartago, l'actual país de Tunísia.

En aquest país hi ha en circulació un bitllet que conté el bust d'Anníbal de perfil. Observem que a la part del darrere hi ha l'antic port de Cartago, de forma circular. Aquesta estructura de forma rodona eren unes drassanes amb capacitat per a diversos centenars de naus. El port militar rodó estava situat al costat d'un de comercial de forma rectangular.

Aquest bitllet té un valor de cinc dinars tunisians, una mesura equivalent a 2.62 euros.

Il·lustració extreta de www.billetesdelmundo.org

CONCLUSIÓ

Inicialment voldria comunicar la gran satisfacció que m'ha produït la realització d'aquest treball. Des de ben petit ja coneixia tot el que havia realitzat Anníbal Barca en les seves campanyes contra Roma, ja que sempre m'ha interessat la història, especialment, la de l'Antiguitat.

Aquest treball m'ha proporcionat l'oportunitat d'aprofundir i augmentar en els meus coneixements sobre aquest personatge i, sobre altres temes de la història de Roma.

Un dels apartats que més m'ha agradat fer és l'evolució de la societat romana a partir de la guerra amb Anníbal. Sobre les Guerres Púniques tenia alguna noció bàsica prèvia a la realització d'aquest treball, la qual s'ha ampliat de forma considerable amb aquesta recerca. En canvi, sobre l'evolució de la societat romana, no en tenia cap. D'aquesta manera m'ho he passat bé adquirint coneixements sobre un tema totalment desconegut per a mi, abans de l'inici d'aquest treball.

L'elaboració del treball també m'ha agradat per altres motius, per exemple, mai no havia tingut la oportunitat de llegir directament els autors clàssics, i ara he tingut l'oportunitat d'avesar-m'hi.

Pel que fa a l'apartat de Sagunt, la informació la vaig extreure directament de la meva visita a la ciutat del País Valencià i, les fotografies les vaig fer directament de les restes de la part antiga i del museu de la ciutat del Palància.

Si hagués de fer un breu balanç ara que he finalitzat el treball, diria que ha estat molt positiu. El treball m'ha servit per a aprendre a conèixer la importància de la constància en l'esforç, l'organització temporal i ser disciplinat i tenaç en les diferents fases.

Per últim desitjaria que els qui heu hagut de llegir el meu treball hàgiu pogut gaudir del seu contingut i no us hagi resultat feixuc. Com a final només us voldria agrair el temps que hi heu dedicat en la seva lectura.

ANNEX

ENQUESTA

En aquest apartat s'exposaran els resultats d'una petita enquesta la qual s'ha realitzat amb l'objectiu d'observar, entre la població no dedicada a la història, si es coneix almenys el nom d'Anníbal, i si se sap relacionar-lo amb el personatge històric.

L'enquesta s'ha fet a un total de 62 persones, les preguntes de la qual eren les següents:

- Situï's en una de les següents franges d'edat:
    - Entre 15 i 25 anys.
    - Entre 25 i 40 anys.
    - Més de 40 anys.
- Indiqui el nom complert d'Anníbal.

Davant els resultats obtinguts a partir d'aquesta petita enquesta he pogut observar, que el coneixement que es té, de forma general, sobre qui fou Anníbal Barca és molt escàs. Les respostes a la segona pregunta foren tres, tot i que la pregunta era oberta.

- No sap res, no respon.
- Anníbal Barca.
- Anníbal Lecter.

Encara que sembli força sorprenent, l'última resposta escrita anteriorment va sortir de la boca d'una part important dels enquestats, sobretot dels més joves.

A continuació es presentaran uns gràfics amb els resultats obtinguts de les enquestes, subdividits segons les franges d'edat, els resultats es presentaran segons l'edat i de forma ascendent, és a dir, de més jove a més gran. Heus ací les gràfiques: Aquí es presenta en forma de gràfic de sectors el resultat obtingut dels enquestats, l'edat dels quals es situava entre els 15 i 25 anys d'edat.

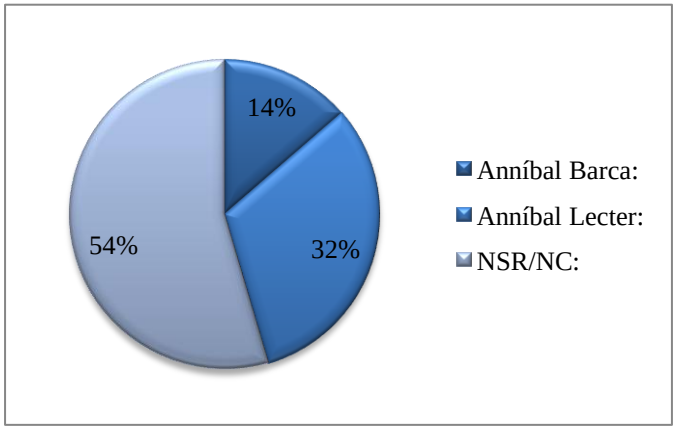

Es pot observar com hi ha una gran majoria, un 54%, als quals el nom d'Anníbal no els hi sona de res. Trobem una petita part, el 14 %, que indica el nom el qual buscàvem obtenir, Anníbal Barca.

Anníbal Barca:	3
Anníbal Lecter:	7
NSR/NC:	12

Però sorprenentment hi ha un nombre força important, un 32 %, que relaciona de forma directa el nom d'Anníbal amb el personatge fictici Anníbal Lecter.

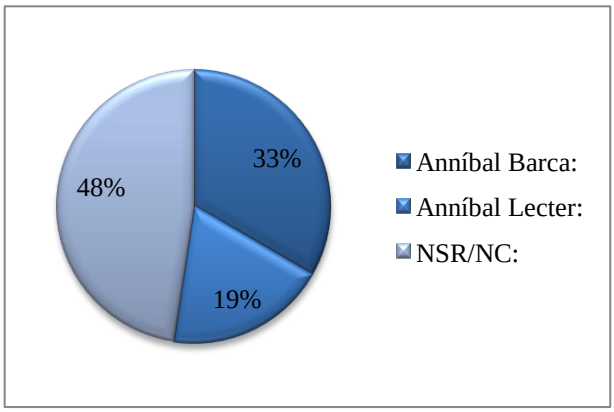

A continuació trobem els resultats corresponents als enquestats, els quals tenien entre 25 i 40 anys.

Novament, la franja més gran, amb un 48%, és la que correspon als enquestats que no tenien ni la més remota idea de qui fou Anníbal Barca.

En segon lloc observem els que respongueren Anníbal Barca, amb un 33%. Per últim, podem observar una franja més petita, la qual correspon als que respongueren Anníbal Lecter a la segona pregunta que se'ls formulà. Cal dir que el percentatge és el 19%, molt inferior al que ens trobàvem a la franja d'edat anterior.

Anníbal Barca:	7
Anníbal Lecter:	4
NSR/NC:	10

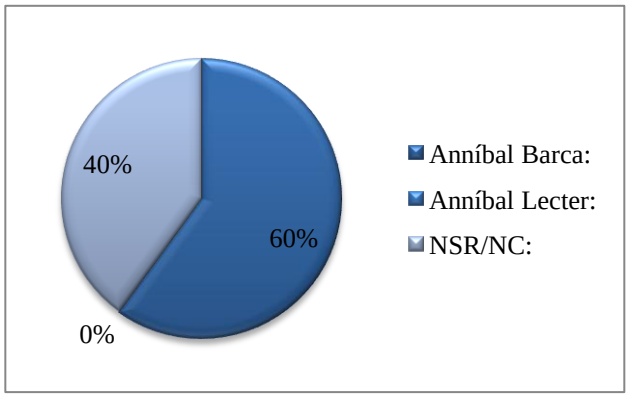

Per últim es presenta el gràfic corresponent als enquestats de més de 40 anys.

Trobem una evolució ja que únicament el 40% digueren que el nom d'Anníbal no els deia res.

D'altra banda, un 60% molt contundent va respondre de forma encertada el nom d'Anníbal Barca i, cap dels enquestats no va dir cap disbarat relacionat amb Anníbal Lecter.

Anníbal Barca:	12
Anníbal Lecter:	0
NSR/NC:	8

D'aquesta manera podem analitzar els resultats i veure'ls en un gràfic circular observant el tant per cent corresponent a cada resposta. Així, doncs, podem constatar que hi ha una gran majoria amb una manca de nocions sobre Anníbal, d'un 48 % sobre el total. Posteriorment trobem els que varen respondre de forma correcta Anníbal Barca. En últim lloc podem observar els que respongueren Anníbal Lecter, avantposant aquest personatge fictici al cabdill púnic.

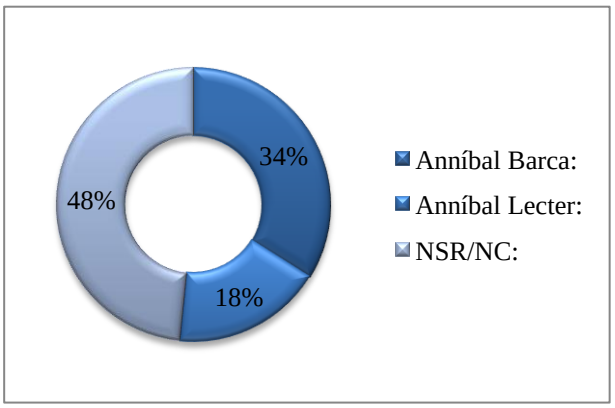

Així, doncs, veient els resultats obtinguts, podem afirmar que les persones més grans són les que més cultura i coneixements tenen o, almenys, és el que sembla a partir dels resultats aconseguits com a fruit d'aquesta petita enquesta. Així, doncs, ens hauríem de preguntar perquè joves de la nostra societat coneixen més Anníbal Lecter que no pas Anníbal Barca i a quin motiu respon la manca de cultura entre les generacions novelles. Aquest fet deu ser degut a la falta de lectura entre els joves de la societat.

BIBLIOGRAFIA

- ALFÖDY, Géza. *Historia social de Roma.* Madrid, Alianza Editorial. 1987.
- APIÀ. *Sobre Iberia i Aníbal*. Traducció de Francisco Javier Gómez Espelosín. Madrid, Alianza Editorial. 1993.
- BAKER. G, P. *Aníbal.* Barcelona, Círculo de lectores. 2004.
- BARCELÓ, Pedro. *Aníbal. Estratega y estadista*. Madrid, La esfera de los libros. 2010.
- BEN KHADER, Aïcha Ben Abeb [*et alii*]. *Tunisia. Terra de cultures.* Barcelona, Institut Europeu de la Mediterranea. 2003.
- BENVENUTI, Feliciano [*et alii*]. *i Fenici*. Milano, Bompiani. 1988.
- BLOCH, Raymond. COUSIN, Jean. *Roma y su destino*. Barcelona, Editorial Labor. 1967.
- CHRIST, Karl. *Aníbal*. Barcelona, Herder. 2006.
- DE BEER, Sir Gavin. *Aníbal*. Barcelona, Círculo de lectores. 1969.
- FERJAOUI-WEBER, Fabienne. *Carthage. Le parc des Thermes d'Antonin.*Tunis, Editions de l'Agence Nationale de Patrimoine.1994.
- GARCÍA DE CORTÁZAR, Fernando. *Historia de España desde el arte*. Barcelona, Editorial Planeta. 2007.
- GARCÍA MORENO, Luís [*et alii*]. *Historia del mundo clásico a través de sus textos*. Roma. Madrid, Alianza Editorial. 1999.
- GOLDSWORTHY, Adrian. *Las guerras Púnicas.* Barcelona, Ariel. 2002.
    - *El ejército romano.* Madrid, Akal. 2005.
- GRIMAL, Pierre. *La civilización romana*. Barcelona, Ediciones Paidós Ibérica. 2008.
- HAEFS, Gisbert. *Aníbal.* Barcelona, Edhasa. 2003.
- HASSINE FANTAR, M'hamed. *Carthage. La cite punique.* Tunis, Alif. Les éditions de la Mediterranée. 1998.
- HERNÀNDEZ, Francesc Xavier. *Lluci Emili Patern. Legionari i ciutadà*. Barcelona, Graó. 1984.
- *Història militar de Catalunya*. *Dels ibers als carolingis.* Barcelona, Rafael Dalmau, Editor. 2001.
- LANE FOX, Robin. *El mundo clásico. La epopeya de Grecia y Roma.* Barcelona, Crítica. *2007.*

- LECKIE, Ross. *Aníbal*. Barcelona, Edhasa. 2009.
- LÓPEZ CASTRO, José Luis. *Hispania Poena. Los fenicios en la Hispania Romana.* Barcelona, Crítica. 1995.
- MATYSZAK, Philip. *Los enemigos de Roma*. Madrid, OBERON. 2005.
- MOMMSEN, Theodor. *Historia de Roma. Libro III. Desde la reunión de Italia hasta la sumisión de Cartago y Grecia*. Traducció de A. García Moreno. Madrid, Turner publicaciones. 2003.
    - *Historia de Roma (fragmento).* Madrid, Ediciones Rueda J. M. 2002.
- MONTANELLI, Indro. Historia de Roma. Barcelona, Random House Mandadori. 2010.
- NAVARRO, Francesc [*el alii*]. *Historia universal. Diccionario de términos históricos*. Barcelona, Editorial Salvat. 2004.
- POLIBI. *Història I*. Traducció de Antoni Ramon i Arrufat. Barcelona, Editorial Alpha. 1929.
    - *Història II*. Traducció de Antoni Ramon i Arrufat. Barcelona, Editorial Alpha. 1930.
    - *Història III*. Traducció de Antoni Ramon i Arrufat. Barcelona, Editorial Alpha. 1935.
    - *Història V*. Traducció de Manuel Balasch. Barcelona, Editorial Alpha. 1963.
    - *Història VI*. Traducció de Manuel Balasch. Barcelona, Editorial Alpha. 1965.
- ROLDÁN, José Manuel. *Historia de Roma. I. La República romana.* Madrid, Ed. Cátedra. 1981.
- SALVADÓ, Albert. *Els ulls d'Anníbal*. Barcelona, Proa. Columna edicions. 2002.
- THE HISTORY CHANNEL. *Las Grandes batallas de la historia.* Barcelona, Ed. Plaza Janés. 2010.
- TIT LIVI. *Història de Roma XI*. Traducció de Jordi Avilés. Barcelona, Editorial Alpha. 2007.
- WARRY, John. *Histoire des guerres de l'Antiquité*. Bruxelles, Elsevier Séquoia. 1981.
- WILKES, Kohn. *El ejército romano.* Madrid, Akal. 1990.